Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 52 (12142) | 1983 чылдың март 3, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп.

МУРНАКЧЫЛАРГА ВЫМПЕЛДЕР

Эвилелдешкен бүгү республикалардан кат-чимисчилерниң, ногаажыларның, мелиораторларның болгаш кодээ тудугжуларының мурнакчы үш чүс ажыг бригадаларының төлээлекчилери ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйы чедиишкиннериниң Москвада делгелгезинге келген. Л. И. Брежнев аттыг Звездный хоорай оларны өөрүшкү-хүндүткел-биле уткаан.

Ю. А. Гагарин аттыг беш-адырларлыг вымпелдерни Бүгү-эвилел чарыжының тиилекчилеринге тыпсырынга тураскааткан байырлыг хурал аңаа болган. Мурнакчыларга вымпелдерни ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтылары Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадырлары П. И. Климук, А. В. Филипченко, Б. В. Волынов, Совет Эвилелиниң Маадырлары Ю. П. Артюхин, Л. С. Демин, В. Г. Лазарев олар тывыскан.

(СЭТА).

Каяа-даа, кажан-даа быжыг сагылга-чурум дээш

ХОЖУДААШКЫНДАН КАНЧАП ҮНГЕНИЛ?

Коллектив бүрүзү ажылдың ажыктыг чоруун, ооң бүдүрүкчүлүүн бедидип тургаш, он бирги беш чылдың өзек чылының социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседир дээш шудургу ажылдааш, эки түңнелдерни чедип ап турары өөрүнчүг. Өске бүгү коллективтерде ышкаш, Чадаанада районнуң үлетпүр комбинады январь айда арыг продукция бүдүреринин планын 103,3 хуу, бараанныг продукция бээриниң даалгазын 103,8, ону сайгарарын 102,2 хуу күүседип, шудургу ажылдаан. Комбинаттың тус-тус цехтеринде ажылдап турар кижилерниң хөй нуруузу хууда алган социалистиг хүлээлгелерин боттандырган.

Ажылдың шынарын экижидери, ооң темпизин дүргедедири — ук коллективтиң сорулгазы ол.

Бо чыл — беш чылдың өзек чылы деп, СЭКП Төп Комитединиң ноябрь (1982 ч.) Пленумунга онзалап демдеглээн. Ону тодарадып чугаалаарга, баштайгы ийи чылда чедир кылдынмайн барган чүүлдерни чедип алгаш, беш чылдың сөөлгү ийи чылының планныг даалгаларын чедиишкинниг күүседиринге быжыг магадылалды тургузар дээни-дир. Ынчангаш бо улуг сорулгаларны ажыл-херекке шиитпирлээрде ажыл-агыйжы харысалга, быжыг сагылга-чурум кижи бүрүзүнден негеттинер дээрзин үлетпүр комбинадының удуртукчулары, партия, профэвилел организациялары тодараткаш, аңаа хамаарышкан хемчеглерни ажылдап кылгаш, ооң күүселдезин боттандырып эгелээн.

Тус-тус цехтерде ажылдап турар кижилерни чаңгыс аай ниити негелдеге чагырткан турарын чедип алыр хемчеглерже комбинаттың дирекциязы, хөй-нити организациялары, мастерлер кичээнгейни угландырганнар.

Бүдүрүлге чорудулгазынга күш-ажылчы киржилгени өйлеп хынап, кымның канчаар ажылдап турарын бригадаларның хуралдарынга чугаалажып, аңаа тодаргай хемчеглерни хүлээп ап турганының түңнелинде ажылдан озалдаар, прогулдаар чоруктар читкен. Күш-ажылчы сагылга-чурум быжыгып, ажылдың темпизи бедип, бүдүрген продукцияның шынары экижип турар. Ажыл-ишчи коллектив бүрүзүнге күш-ажылдың сагылга-чурумун чедип алырын, дааңган ажылынга ажыл-агыйжы, ээ-харысалгалыг болурун үе негеп келген. Быжыг бүдүрүлгечи, чаңгыс аай сагылга-чурум турбас болза, күш-ажылчы чедиишкиннер чедип алдынмас.

Үлетпүр комбинадының директору Кенден Монгушович Ак-кыстан ооң удурткан коллективиниң күш-ажылчы чедиишкиннерин сонуургаарга, ол мынчаар тайылбырлаар:

— Бисте кандыг-даа чажыттар чок. Үлетпүр бүдүрүлгезин быжыг сагылга-чурумдан дорт хамаарылгалыын бистиң сөөлгү үеде чедип алган чедиишкиннеривис бадыткаан.

Коллективтиң күш-ажылчы чедиишкиннериниң дүлгүүрлериниң бирээзи — социалистиг чарышты тодаргай организастап, ооң түңнелин айлап, кварталдап үндүрүп турары. Өзек чылдың баштайгы айының күш-ажылчы түңнелдерин база чугаалашкан. Январьда дуржулгалыг мастер Калдар-оол Дажыевич Кужүгеттиң удуртканы чазаныылга цеги 5 муң рубльдиң продукциязын бүдүргеш, чарыштың мурнуу одуруун ээлээн. Ук цехтиң чазаныкчылары колдуунда-ла өгге, бажыңга салыр бичии хемчээлдиг мебель аймаан бүдүрүп турар. Оларның мебелин малчыннар күзелдиг-биле садып ап турарлар, чүге дээрге хонаш солуп көжер улуска ап чоруурунга аажок эптиг. Ук бригада аныяктардан тургустунган. Олар комбинатка шериг баар мурнунда ажылдап тургаш, Совет Армияның хүрээлезинден халашкаш, бүдүрүлгезинге ээп келген. Оларга аныяктар Роман Монгуш, Александр Монгуш, Александр Куулар болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Бешки разрядтың чазаныкчызы Б. Б. Монгуш — чазаныр цехтиң бригадазының чоргааралы. Ол бодунуң мергежилинге дыка хөй аныяктарны өөреткен. Ынчангаш ооң бригадазының аныяктары хоочун дагдыныкчыны аажок хүндүлээр.

Чугай өрттедип турар цехтиң ажылы база мактадыг. Олар комбинаттың планныг даалгазын чедиишкинниг күүседиринге төлептиг үлүүн кииргеннер. Хандыңмаа Кара-Монгуштуң бригадазы январының даалгазындан 2 тонна хөй чугайны өрттеткен. Ханды Сүрүн, Зоя Түлүш бедик бүдүрүкчүлүг ажылы-биле өске өөрүнден онзаланып, бригаданың шалыпчыларынга санадып турар. Ажылгыр-кежээ кижи алдар болгаш хүндүге чедер дижирн-ле шын.

О. МИНИЙ-ООЛ.

Малчынга сөс

ХАЖЫТТЫНМАС ДҮРҮМ БОЛЗУН

«Өөк» совхозта № 3 хойжу бригадага улуг кадарчылап ажылдаа-ла, дөрт чыл болдум. Дуңгужун төрүүр нарын дүктүг хой хүлээп алган турдум, оларның ам үш дугаар оолдап турары бо. Эрткен чылын чүс хойга онааштыр 90 хураган, хойдан-на 3,1 кг дүк алыр хүлээлгелиг тургаш, чедир күүседип шыдавадым. Ооң чылдагааны: бирээде, совхоз мал чемин чедир белеткеп албаан, ийиде, эрткен чылын агаар-бойдустуң байдалы малга таарымча чок, хар улуг, соок болган. Ооң кадында, чай кандаашкынныг болганы-биле мал база деңгел киир семирип шыдаваан. А үште, тарып боозадылгадан болган боор, хой орайтадыр төрүп эгелээн. Түңнелинде хураганнар ырымза болган. Бо чорук көргүзүгге багай салдарлыг болган. Ажыы-биле чугаалаарга, эрткен кыш — мээң хойжу амыдыралымга эң берге кыштарның бирээзи болду.

Бо чыл хүр чыл-дыр. 100 хойга онааштыр 100 хураган алыр хүлээлгени алган мен. Бо хүннерде төрүүр 470 хойнуң 430-и оолдаан, 450 хураган камгалап алдынган, ам төрүүр 40 хой арткан. 20 хой ийистеди. Өөм ээзи Кара-кыс, уруум Галина база сакманчы Часкал Сат үжелээ ынча хураганны олар онча-менди ажаап турар. Олар база арга-мергежили улуг, дуржулгалыг сакманчылар, чылдагаан чок черге хураган-даа ышкынмас. Черле ынчаш, сөөлгү он чылда мал ышкынып көрбээн бис. Чамдык хойжуларны дыңнаарга, «хоюм дегдиргеш өлдү» дижир. Аңаа-ла кайын дегдире бээр. Меринос хой соокка шыдамык эвес хой. Ынчалза-даа ону чоорту дадыктырып, кажаага, даштыгаа турар үелерин таптыг таарыштырар болза, ол кандыг-даа соокту шыдаар. Мен кажаага хойну үр черле тургуспас кижи мен. Бир-ийи шактап даштыгаа агаарладып, үндүрүп, аай-ледир сүрүп каап турар. Ынчаарга кажаа иштп бокталбас, хөй өдек чыылбас, кургаг, чылыг болур. Ол чорук хойнуң кадыкшылынга, күш-дамыр сайзыралынга эки. Өл, шык кажаа иштинге ховдур, хүнзедир тудуп-тудуп, хепертен соокче үндүрерге, хой дегдирип турбайн канчаар.

«Революцияның чалбыыжы» совхозтуң хойжузу, Ленин орденниң эдилекчизи, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны И. П. Сафонов «Шынга» парлаткан «Харысалга херек» деп чүүлүнде «Хамык ужур сагылга-чурумда» дээни дыка-ла шын. Ону деткиир мен. Арагалаар, хүлээнген ажылынга харысалга чок, күш-ажылды үнелеп, хүндүлеп билбес кижилер малчыннар аразында бар. Олар ёзулуг малчыннар эвес, а чакпыыл кижилер-дир. Ындыг кижилер ажыл-агыйга, когаралдан башка, эки чүве черле көргүспес.

Идегел чок кижилерни көре тура-ла ажылга хүлээп алыр чорук шын эвес деп бодаар мен. Ооң чылдагааны кадрлар чедишпези-биле тайылбырлап турар. Бир-тээ, ындыг болганда, ук хүлээп алган кижилерин кижизидип, быжыг холга алза эки. Лекция, беседалардан доктаамал чорудуп, кижилерниң политбилиин бедидип, кино, концерттер-биле сонуургадып, өске-даа чүүлдерге хаара тутса чогуур.

1982 чылда район төвүнден-даа, совхозтан-даа чаңгыс-даа лектор, чаңгыс-даа кино, концерт, чаңгыс-даа эмчи-домчулут, библиотекалыг, садыглыг үнүүшкүн бисте келбеди. Ам 1983 чылдың бирги кварталы дооступ тур. А шеф дузазы деп чүвени көрбээн-даа, таныывас-даа улус-тур бис. Кажаа-хораавыс одээн бодувус-ла коптарып, пат чанчыккан бис.

Байдал мындыг турда, быжыг сагылга-чурумну чедип алыры берге деп бодаар мен. Хойжу бригада, аал, кодан бүрүзүнге комсомол, партия, профэвилел организациялары кижизидикчи ажылды чорудар ужурлуг. Ындыг ажыл кайда кошкаан болдур, аңаа когарал, каража, айыыл-халап-даа болгулаар-дыр. Ооң чижээнге бистиң совхозтуң Кур-Суг деп черде комплекстиг хой кажаазының өрттенгенин, ооң түңнелинде күрүнеге хөй акша түңнүг когарал четкенин дорт киирип болур. Бо чорук күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кошкаалдан болган. Моон алгаш көөрге, сагылга-чурум — удуртукчу даргалар эгелээш, аңаа малчынга чедир, бүгү кижилерни хаара тудуп, кижи бүрүзүнге хажыттынмас дүрүм болган турар ужурлуг-дур.

В. КЫЗЫЛ-ООЛ,
«Өөк» совхозтуң хойжузу.

ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИН КҮҮСЕДИР ДЭЭШ

Он бирги беш чылдың үшкү чылында планныг онаалдаларын чедиишкинниг боттандырар дээш Чөөн-Хемчик районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң ишчилери күш-ажылчы шалыпчы ээлчегже кирген. Эрткен чылдың түңнелдерин үндүрбүшаан, совхозта салбырлар бо чылын мал продуктуларын бүдүрер база күрүнеге садар талазы-биле бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Ук хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседири мал кыштаглаашкынын организастыг чорударындан кол хамааржыр.

Мал кыштаглаашкыны хүннүң база бир чугула айтырыгларының бирээзи. Ынчангаш совхозтуң Ак-Даш салбырының ажыл-ишчилери кыштаглаашкын үезинде организастыг хемчеглерни ап чорудуп келген. Бирги ээлчегде ниитиниң мал чемин белеткелинче бүгү күштү мөөңнээн. Шатта хойжу бригаданың малчыннары 267 тонна сигенни белеткеп, планын 111 хуу боттандырган. Ооң 180 тонназын кыштагларже сөөртүп чедирген. Ол ышкаш 7,2 тонна сула, 5 тонна концентрат болгаш дусту төрүүр хой коданнарында дүжүрүп берген. Турлаг бүрүзүнде доскаарлар суг-биле доктаамал долдунуп, малга сугну үргүлчү чылыдып берип турар. Ак-Даш суурнуң чурттакчылары кажаалар иштиң коптарарынга бо-ла дузалажыр.

Бригадада он дөрт кодан бар. Ооң иштинде төрүүр кодан 10 кезек черде. Малчын бүрүзү «Саян», «Чыраа-Бажы» совхозтарның малчыннарының эгелээшкинин деткивишаан, малды хүр ажырарының хүлээлгелерин алгылаан. Малчыннар эрткен чылгы ажылын түңневишаан, бо чылгы социалистиг хүлээлгезин база ында айыткан.

Совхозтуң амгы байдалы эки. Кодан бүрүзүнде онгачалар, шагжалар бүрүн четчир. Ооң-биле чергелештир мал чемнерин хумагалыг чарыгдаарынче сагышты салган. Бригадада 3273 хойнуң 70 хуузу оолдапкан. Сергей Монгуш, Идам-оол Ховалыг, Могаа Ооржак, Танов Ховалыг оларның хойларының 80—90 хуузу төрээн.

Автолавка график ёзугаар малчыннарга кээп турар. Янзы-бүрү эмнерлиг аптечкалар кодан бүрүзүнде. Бригада төвүнде кызыл-өгнүң дериглези эки. Ында малчын бүрүзүнүң ажылының түңнелдерин, бо чылда алган социалистиг хүлээлгелерин, ооң негелделерин, районнуң болгаш республиканың социалистиг хүлээлгелерин аскылаан. Хойжулар ай санында кызыл-өгге чыглып, ажыл-ижин чугаалажып, экономиктиг болгаш зооветеринарлыг өөредилгелерни эрттирип турар.

К. ТҮЛҮШ.

ЭРЗИННИҢ ХОЙЖУ БРИГАДАЛАРЫНДА

«1982—1983 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер, мал ажылының продукциязын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ Төп Комитединиң доктаалын амыдыралга боттандырар дээш Эрзин районунуң малчыннары эрес-шудургу ажылдап турарлар.

Районнуң совхозтарында 42 муң 637 баш төрүүр хой бар. Ам 25 муң 830 хой оолдаан, оларның хураганнары бүрүнү-биле камгалап алдынган. Ооң иштинде «Чаа орук» совхозтуң дөрт дугаар бригадазының төрүүр 2856 хоюнуң 2480-и оолдаан, хураганнары онча-менди доругуп турар.

«Нарын» совхозтуң дөрт дугаар хойжу бригадазында 3524 хойнуң 3050-и оолдаан, хураганнарның деңгели шыырак.

Эрзинниң хойжулары беш чылдың өзек чылында малдың баш санын өстүрер, дүк бүдүрер талазы-биле пландарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседир дээш чарышты калбарткан.

К. МААДЫ.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

МОСКВА. Уренгой—Помары—Ужгород аразының газ дамчыдылгазының оруунга тергиин бедик көргүзүг чедип алдынган. Магистральдың оруу ам хүнде-ле дөртен километр узап бар чыдар. Февральдың сөөлгү хүннеринде дүшкен соок ажылдарның темпизин бедиткен. Газ дамчыдылгазының тудуу чоруп турар участоктарга ажылга шаптыктаар тулаалар, чиндиинэштер, улуг-биче хемнер элээш эвес. Ол моондактарны чүгле кыжын эртип болур.

КЕМЕРОВО. Ногаа өстүрериниң Кемерово областа эң улуг дээн «Безруковский» дээр чылыдылга комбинадының ногаажылары дүжүт чыылдазын Сибирьниң байдалында онзагай эрте эгелээн. Чаа алдынган баштайгы огуреттерни ногаа магазиннеринче чорудуп берген. Ынчангаш специалистерниң болгаш Валентина Грибова удурткан ногаажыларның комсомолчу-аныяктар бригадазының чоруткан шенелдези улуг чедимчелиг болган. Шил адаанда он муң дөрбелчин метр кышкы огородту кожазында Томь-Усинск ГРЭС-тиң чылыг үлетпүр суглары-биле суггарар.

Интенсивтиг ногаа ажылы Кузбасстың кодээ ажыл-агыйының сайзыраңгай адыры болуп бар чыдар. Областың «Ногаа үлетпүр» трезинге чүгле сөөлгү үеде безин специализастаан 14 ажыл-агыйны тургускан. Бо чылын областың чонун капуста, огурец, морковь, ол ышкаш картофель-биле бүрүн хандырарын планнаан.

ВИЛЬНЮС. Литваның найысылалының чаа чуртталга микрорайону— Юстинишкеске чаа бажыңнарже массалыг көжүп кириишкиннер болган. Эки планнаттынган бажыңнарже 300 ажыг өг-бүле көжүп кирген. Ол бажыңнарның панельдерин кылып үндүрерин Вильнюстуң бажың тудар комбинады шиңгээдип алган. Чурттаганың 50 муң кижи чурттаар апаар микрорайону хоорайның төвү-биле таарымчалыг харылзаалыг. Юстинишкес—Вильнюсту чаарты тударының кол планын ёзугаар туттунган алдыгы район-дур.

ЕВПАТОРИЯ. (Крым область). Чоннуң негелде-херегелдерин хандырары-биле холбаалыг айтырыгларны оперативтиг шиитпирлээринге Евпаторияда «0—5» дээр хандырылга албан чери дузалап турар. Ону хоорайкүүскомунуң чанында организастаан болгаш бүдүн дүн-хүн иштинде ажылдаар. Күүскомунуң телефоннарда дежурныйлап турар ажылдакчылары болгаш хөй-ниитичилер хамаатыларның янзы-бүрү дилеглерин болгаш билдириишкиннерин ээлдек көрүп, эргежок чугула хемчеглерни ап турар. Хандырылганың «0—5» дээр албан чери ажылының баштайгы хүннеринде-ле энерго-газ болгаш суг хандырылгазында, хоорай транспортунуң болгаш амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң ажылында дыка хөй четпестерни чайладырынга идиг бергенин хоорайкүүском дыңнаткан.

ПРЯНУ. (Эстон ССР). Районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының төпчүткен фондузундан акша-хөреңгилерни угаазылалдыг ылап ажыглап тура, Пряну районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының ажыл-агыйлары кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыының бедик көргүзүглерин чедип алган. Чижээлээрге, моон мурнунда хожудап турган «Халинга» колхоз ол фондудан бердинген акша-хөреңгини ажыл-агыйжы ёзу-биле ажыглаан. Күш-ажылга материалдыг билдилиг идиг бериишкиниң, мелиорация хемчээлдерин болгаш культура-амыдырал тудуун калбартканының ачызында колхоз арыг орулгазын дөрт чыл дурузунда барык дөрт катап улгаттырган. Ам бо ажыл-агый алган авансызын бүрүнү-биле эгидип берип, өске ажыл-агыйларның көдүрлүрүнге дузалап турар.

ОРДЖОНИКИДЗЕ. Соңгу Кавказта эң улуг дээн информация-саналга төвү Орджоникидзеде ажыглалга кирген. Районнарның агроүлетпүр каттыжышкыннарының, Сельхозтехкуркомитединиң, «Сельхозхимияның», колхозтарның, совхозтарның чагыгларын ёзугаар ол төп экономиктиг баштайгы саналгаларны кылып, техниканың, үрезиннерниң, чемишчидилгелерниң белен болганының медээзин түңнээн. Автономнуг республиканың кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бүгү эң улуг адырларын башкарылганың автоматтыг системазында кирген. Ажыл-агыйларга бригада керээзин нептередири, капитал тудугну организастаары-биле холбаалыг бүгү сагыш салыышкыннары ол система бодунга алган.

СТАВРОПОЛЬ. «Эртем-техниктиг депшилге болгаш Ставропольдуң үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң ажыктыы» деп доктаамал ажылдаар делгелге край төвүнде ажыттынган. Бедик бүдүрүкчүлүг, курлавырларны камнаар арганы бээр технологияларны нептередир талазы-биле эки ажылдыг бүдүрүлгелерниң, бүдүрүлге каттыжышкыннарының болгаш эртем албан черлериниң ажылының дуржулгазының дугайында делгээн чүүлдерниң тематиктиг бөлүктерин чугаалап турар. Делгээн чүүлдерниң аразында ставропольчуларның Шынар демдектиг үндүрүп турар продукциязы база бар.

Субботникке уткуштур

БИР ДЕМНИГ КИРЖИР

Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 113 чылынга тураскааткан коммунистиг субботникти апрель 16-да эрттирер дугайында патриотчу эгелээшкинин деткээн Кызылдың «Тудуг кезектери» комбинадының ажыл-ишчилериниң митингизи болган.

Комбинатта партбюро секретары В. И. Бехтерев митингини ажыдып тура, коммунистиг субботниктер хүннеринде эң-не бүдүрүкчүлүг ажылдаары коллектив кежигүннериниң чаагай чаңчылы болу бергенин демдеглээн, ам эртер күш-ажылдың байырлалынга олар бир демниг киржир дээрзинге бүзүрелин илереткен.

Комбинаттың ыяш болбаазырадыр заводунуң ишчилери планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип келген. Он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының баштайгы ийиги айын багай эвес көргүзүглерлиг доосkан. Заводтуң төлээзи бригадир А. И. Кузнецов москвачыларның эгелээшкинин ооң коллективи деткип турарын чугаалаан. Ол хүн хоорайның чаа тудугларынга үш муң рубльдиң чазаныылга кылыгларын бээрин чыылганнарга ол дыңнаткан.

Демир-бетон конструкциялар цегинде бригадир Д. Б. Сегбе сөс алгаш, цехтиң ишчилери күш-ажыл байырлалының хүнүнде долу составы-биле ажылче үнгеш, бүдүрүкчүлүг ажылдаарын чугаалаан. Олар ээлчегде 110 кубометр чыып-эптээр демир-бетон, 22 кубометр бетон кылыгларны бүдүрерин, беш чылдың фондузунче 300 рубльди шилчидерин хүлээнген.

Арматура цегиниң ажыл-ишчилери апрель 16-да бүдүн чартык тонна арматураны херглекчилерге бээр дээн.

Митингиниң киржикчилери москвачыларның эгелээшкинин чаңгыс эп-сеткилдиг деткээш, бедик хүлээлгелерни алган. Комбинаттың коллективи күш-ажыл байырлалының хүнүнде 213 муң рубльдиң продукциязын бүдүрерин, беш чылдың фондузунче 1200 рубльди шилчидерин аазаан.

Михаил Анисимович Дедюхин Кызылда ажылдап турар-даа болза, ооң харылаар участоктары Тожу болгаш Мөңгүн-Тайга районнарда. Республиканың районнарының хөй кезиинде төпчүткен электри хандырылгазын ажыглап эгелээнинден ооң харылаар девискээрлери ынчаар кызырылганы ол. М. Дедюхин Мугур-Аксында болгаш Тоора-Хемде дизельдиг электри станцияларының септелгезин болгаш техниктиг ажаалдазын харылап турар.

«Тувкоммунэнергонуң» септелге-механика мастерскаязының слесары Михаил Анисимович ажылга бедик харысалгалыг чоруу-биле коллективтиң хүндүткелин чаалап алган, өскелерге үлегерлиг-даа. Ажылга эки көргүзүглери дээш ол хөй удаа шаңнадып келген.

ЧУРУКТА: М. ДЕДЮХИН.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

...Даштыкыдан сөөлгү медээлер...

● **БУДАПЕШТ.** Венгрияның барык 40 улуг-улуг күр-ажыл-агыйлары болгаш кооперативтери кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң артынчыларын мал фермаларын, куш азыраар черлерни чылыдарынга ажыглап эгелээн. Венгрияның кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери улуг өртек-үнелиг нефть продуктуларын камнап алырының өске-даа курлавырларын дилеп турарлар. Кукурузаны болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа культураларын баштайгы удаада кургатпайн кадагалаарының аргазы улам калбарып турар. Ол арга чылдын-на 26 муң тонна чедип турар суук оттулар чүүлдү камнап алырын хандырып турар.

● **ГААГА.** «Ихц» компанияның Роттердамның чанында судно тудар черинде Совет Эвилелиниң чагыын ёзугаар кылган «Крым» дээр чер казар судноону суугже эжиндирип киирериниң байырлыг ёзулалы болган. Ол боду эштиин чоруур судно хемнер дувун ханыладырының болгаш тудуг шөлдериң суг-биле арыглап, казарының талазы-биле хөй янзы ажылдарны кылыр. Чижээ, ол чаа судноону Сибирь—Барыын Европа аразының газ дамчыдыкчызын Волганы кежир салырынга ажыглаар деп турар.

Голландияның судно тудар «Ихц» фирмазы ССРЭ-биле ажыл-херекчи быжыг харылзаалыг. Ол судно совет чагыг-биле ооң кылганы 110-гу судно боор турар.

● **ДАМАСК.** Израиль эжелекчи эрге-чагыргалар Иордан хемниң барыын эриинде ук черниң араб чонунга хамааржып турар черлерни хурааарының хемчээлин калбартып турар. Олар «айыыл чок чорукту хандырар» деп хоозун чылдагаан-биле палестиннерден үнүш-дүжүткүр черлерни хунаап ап турарын палестин ВАФА агентилел дыңнаткан. Эжелекчилер оларның бажыңнарын буза шаап, олива шөлдерин узуткап турарлар.

● **ВАШИНГТОН.** АКШ-тың садыг министерствозунуң ында парлаан түңнелдерин ёзугаар алырга, чурттуң даштыкы садыг балансызының карылгазы бо чылдың январь айда 2,96 млрд. доллар болган. Министерствонуң дыңнатканы-биле алырга, ооң-биле кады эрткен бүгү чылда үндүр садыглаашкындан киир садып алыышкын чурттуң төөгүзүнде эң-не хөй — 42,4 млрд. доллар ажып турар болган.

АКШ-тың даштыкы садыг карылгазының көвүдеп турары капиталистиг делегейниң ол эң улуг чуртунуң экономиктиг бергелериниң ханылаашкынын, ооң үлетпүрүнүң даштыкы садыг черлери-биле маргыжар аргазының дыка кошкааның херечизи болур. АП агентилелдиң демдеглээни-биле алырга, АКШ-тың бо чылгы даштыкы садыг карылгазы эрткен чылдыындан ам-даа 20 хуу көвүдээр.

● **БОГОТА.** Эквадорнуң даштыкы херектер министри Луис Валенсиа Родригес Панама каналын дамчыштыр эрткени дээш каайлы тырттарын 10 хуу улгаттырар дугайында АКШ-тың шиитпирин шыңгыы шүгүмчүлээн. Ол ЮНКТАД-тың VI сессиязын эрттирериниң мурнуу талазында латин-америк чурттарның аңаа ниити туружун ажылдап кылыр талазы-биле Колумбияның Картахена хоорайынга болган чөвүлел хуралынга чүве чугаалаан. Ол шиитпир хөгжүп орар чурттарның ындында-ла аар садыг-экономиктиг байдалын улам дорайтадырынга чедирер болгаш делегей дугуржулгаларын шуут үрээн чорук болур деп айыткан.

● **ДЕЛИ.** Зия-Уль-Хактың шериг ёзу-чурумун буруу шаап турар кижилерге удур истеп-сүрүүшкүннер Пакистанда улам күштелип турар. Исламабадтан кээп турар медээлерни ёзугаар алырга, шериг эрге-чагыргалары ол ёзу-чурумга удур партияларның сураглыг үш удуртукчуларын тудуп хоругдаан. Национал демократтыг партияның чиңгине секретары Мохаммад Билорени, а ол ышкаш Пакистан улусчу партияның ийи удуртукчузу — Афтаб Ахмад Шерпаону болгаш Насрулла Хан Бабарны кара-бажыңнаан. Оларны чаңчыл ёзугаар «корум-чурумну үрээни дээш» буруудадып турар.

● **ТОКИО.** Окинава ортулукка атомнуг болгаш водородтуг чепсекти хоруурy дээш Бүгү-япон чөвүлелдиң салбырының удуртукчулары ядролуг чепсекти узуткаары болгаш термоядролуг дайынның кыжанылышкынын болдурбазы дээш идепкейлиг демисежиринче Окинаваның чурттакчыларын кыйгырганнар.

Наха хоорайга болган парлалга конференциязынга олар Окинаваны Пентагоннуң дайынга белеткенир сорулгага ажыглаарынга болгаш япон чазактың дайынзырак айыылдыг чүткүлүнге шиитпирлиг удурланыышкынны илереткеннер.

● **БЕЛГРАД.** Бот-тывынгыр театр коллективтери Югославияның бүгү булуңнарындан кээп, Боснияның эрте-бурунгу Мостар хоорайынга болган «Аныяктар театрының хүннеринге» киришкен. Крагуевацтан, Нови-Садтан, Приштинадан, Скопледен болгаш ЮСФР-ниң өске-даа хоорайларындан барган аныяктар театрлары ол чаңчыл апарган көрүлдеге югослав классиктерниң шииллерин-даа, аныяк драматургтарның ажылдарын-даа киирген.

● **ГАВАНА.** Африканың, Азияның болгаш Латин Американың улустарының эп-сеткил каттыштырылгазының организациязының (ОСПААЛ) ында чарлааны политиктиг плакаттың делегей конкурузу шериг-фашистиг хунтага удур Чилиниң улузунуң маадырлыг демиселинге тураскааттынган. Конкурстуң эгелекчилери делегейниң чурукчуларын боттарының аңаа идепкейлиг киржилгези-биле Чилиниң демисежип турары улузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазын ннин-биле илередиринче кыйгырган.

Конкурстуң түңнелдерин бо чылдың май 1-де үндүрер.

(СЭТА).

Тувинская республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

ДЕМНИГ АЖЫЛ — ЧЕДИИШКИННИҢ ҮНДЕЗИНИ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айыткан социал программаны боттандырарынга улус депутаттарының суур Совединиң болгаш профэвилел организацияларының каңчаар демниг ажылдап турарының дугайында улус депутаттарының Хову-Аксы суур Совединиң күүсекчи комитединиң даргазы А. И. Ивановтуң илеткелин Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму чоокта чаа дыңнап, чугаалашкан. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин күүседиринче ажылчы чоннарны мобилизастаар талазы-биле тодаргай ажылдарны партия органнарының удуртулгазын ёзугаар суур Соведи профэвилел организациялары-биле кады чорудуп турарын анаа демдеглээн.

Эрткен чылын продукция сайгарарының планын «Тыва кобальт» комбинат, чүък сөөртүлгезин — Хову-Аксының АТБ-зи чедиишкинниг күүсеткен. Хлеб заводунуң, чоннуң амыдырал хандырылга комбинадының коллективтери планнарын база чедиишкинниг боттандырган. Партияның айыткан социал программаны күүседир талазы-биле ажылды суур Соведи профэвилел организациялары-биле кады күүседип турар. Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шак ынчаар шиитпирлеттиниң, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнары комплекстиг-биле ажылдап кылдынып, ажылчы чоннарның күш-ажылының, амыдырал хандырылгазының болгаш дыштаныылгазының байдалдарын экижидип, күш-ажыл, чурттаалга база пенсия хоойлужудулгазын сагып турарын контрольдап, күрүнениң, бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап, культура-массалыг ажылдарны күштелдирип турар.

Социал программаны боттандырар талазы-биле Хову-Аксы суур Совединиң ажылында четпестер ам-даа бар. Школалар, чурттаалга бажыңнары болгаш социал-культураның өске-даа тудугларын ажыглалга кирип турарын профэвилел организациялары-биле деңге контрольдаарын четпес боттандырып турар. Оларның тудуунга кирген капитал салышкыннарны чедир шиңгээтпейн турар. Амыдырал хандырылга черлеринде, садыгда болгаш нийтиниң чемненилге черлеринде, коммунал ажыл-агыйда четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглерни суур Соведи база профэвилел организациялары четпес боттандырып келген.

Күш-ажылчы коллективтерге болгаш организацияларга политика - кижизидилгелиг ажылды экижидер, күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш нийтиниң корум-чурумун хажыдып турарлар-биле демиселди күштелдирер ажылды чорударда профэвилел организациялары биле суур Совединиң күүскому демнешпейн турар.

Хүлээп алдынган шиитпирлерни, соңгукчуларның чагыгларын болгаш дилеглерин боттандырарынга бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның профэвилел организациялары-биле Советтиң доктаамал комиссияларының харылзаалыг болуруңче күүском чогуур кичээнгейни угландырбайн турар. Депутаттар бөлүктери биле профэвилел комитеттериниң бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга кады ажылдажылгазының арга-хевирин ховар ажыглап турар. Сессияларга, күүскомнуң болгаш доктаамал комиссияларның хуралдарынга көөр айтырыгларны белеткеп тура, профэвилел активинге Совет кошкак даянып келген.

Үстүнде четпестерни чайладыр, суур Совединиң профэвилел организациялары-биле харылзаазын быжыглаар талазы-биле тодаргай хемчеглерни Дээди Советтиң Президиумунуң хүлээп алган доктаалында айыткан.

«Тыва кодээ тудуг» трестиң болгаш «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның чурттаалга база социал-культура-амыдырал тудугларының планнарын күүседип турарының дугайында айтырыгны база анаа чугаалашкан. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның оон дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин удуртулга болдургаш, «Тыва кодээ тудуг» трестиң база «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның коллективтери сөөлгү үеде капитал тудугнуң, чурттаалга, чырыдыышкын, культура объектилериниң тудугларының темпизин бедиткен деп хүлээп алдынган доктаалда демдеглээн.

«ҮТКА 25 чылы» болгаш «Россия» совхозтарда 140—140 орунну уруглар садтары, «Барлык» совхозта 400 олуттуг, «Ак-Чыраа» совхозта 120 олуттуг клубтар, 1324 олуттуг школалар ажыглалга кирген. 22 муң ажык дөрбелчин метр чурттаалга шөлү туттунган болгаш ажыглалга кирген. Тудугнуң техниктиг деңнели элээн бедээн, материал-техниктиг бааза быжыккан, тудугнуң индустриалдыг аргазын ажыглаары элээн калбарган, чылдаының коэффициентизи бедээн.

Оон-биле чергелештир чурттаалга болгаш социал-культура-амыдырал тудугларын кылып турарында четпестер бар. «Тыва кодээ тудуг» трест культура-амыдыралдың алды улуг тудугларының чүгле дөрттүн, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкыны —бештиң ийизин ажыглалга киирген. Бай-Хаак суурда эмнелге комплекизиниң арыглал тудуун ажыглалга кииреринин «Тыва кодээ тудуг» трест дыка хөй чылдар дургузунда үзүп келген. Чурттаалга шөлү ажыглалга киирер планын трест болгаш каттыжыышкын нийтизи-биле 89 хуу күүсеткен.

Школалар, уруглар садтарының, калык камгалал объектилериниң тудуу эрткен чылын дыка багай чорул келген. Чугула тудуг объектилеринче күжүн болгаш дериг-херекселдерин тудуг организациялары чедир мөөңневейн, капитал тудугга байдалды экижидериниң биле курлавырларны четче ажыглавайн келгеннер. «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның болгаш «Тыва кодээ тудуг» трестиң тудуг организацияларында күш-ажылды организастаары куду деңнелдиг, ажылдың болгаш бригада чередэзиниң неделялап, хонуктап планнаашкынын кошкак шиңгээдип ап турар. Машиналарның база механизмнерниң анаа турар чоруу хөй, ажыл шагының чидирии улуг, кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу кызырылбаан. 1982 чылдың дургузунда «Тыва кодээ тудуг» треске прогул уржуундан 6115 кижи-хүн үстүнген, ону бир ажылдап турар кижиге онаалтыр алырга 9 кижи-хүн болур, оон түңнелинде трест эрткен чылын 403,8 муң рубльдиң планга чедир бербээн. «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынында байдал база ындыг.

Чурттаалга объектилериниң капитал тудуунуң айтырыгларын шиитпирлээринге чагыкчы министерстволар болгаш ведомстволар идепкейлиг чорууп көргүспейн турар болгаш төлевилел документацияларны бээриниң, объектилерни дериг-херекселдер болгаш материалдар-биле четчелээриниң хуусааларын хажыдып турарлар. Чамдык ажыглалга кирер объектилерни цемент, чыып экитээр демир-бетон, кургаг штукатурка, ылаңгыя тууйбу-биле хандырылга четпес.

Объектилерни чогуур үезинде ажыглалга киирер, тудугжуларның күш-ажылын организастаарын экижидер талазы-биле удуртукчулардан негелдени улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнары күштелдирбейн турар.

Улус депутаттарының район, хоорай, суур, кодээ Советтери, оларның күүсекчи комитеттери чурттаалга болгаш культура-амыдырал объектилериниң тудугларын, түс чериин тудуг материалдарын ажыглаарын, капитал салыышкынның ажыктыын бедидерин хандырарын, 1983 чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин тудугжуларның күүседири дээш политиктиг база күш-ажылдыг идепкейин бедидерин боттарының онза контролюнга алыр ужурлуглар.

«Тыва кодээ тудуг» трестиң (эш Шубник), «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның (эш Кыргыс) удуртукчулары боттарының тудуг шөлдеринге ажылдарны экижидер талазы-биле корум-чурумну тургузар, ажылчыннарның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааарынга таарымчалыг бүгү байдалдарны тургузар, ажылчын, бригада болгаш участок бүрүзүнүң хүн бүрүлеги даалгазын күүседирин хандырар ужурлуглар.

Планда кирген объектилерни тууйбу болгаш өске-даа материалдар-биле хандырарының, объектилерни дериг-херекселдер-биле өй-шаанда четчелээриниң графигин хажыдар чорукту болдурбазынче «Тудуг материалдары» каттыжыышкынның (эш Самойлюк), Кодээ ажыл-агый министерствозунуң (эш Лавриненко), Сельхозтехкомнуң (эш Мешкорудников), Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында капитал тудуг эргелелиниң (эш Иванов) удуртукчуларының кичээнгейин угландырган.

КОМСОМОЛЬСКИЙ ПРОЖЕКТОР

МОЛДАВ ССР. Тираспольда хевеӊ-саазын пестер кылыр бүдүрүлге каттыжыышкыны республиканың чиик үлетпүрүнүң эң улуг бүдүрүлгези. Ында үш муң ажыг комсомолчулар ажылдап, он бирги беш чылдың үшкү чылының онаалдаларын күүседиринге улуг салыышкынны киирип турарлар. 86 миллион 50 муң дөрбелчин метр хевең-саазын аргыглыг пөстү бүдүрүп үндүрери планнаттынган. Ук каттыжыышкынга «Комсомолчу прожекторнуң» 130 штабтары болгаш постулары хөделип турар. Чүвени үрей кылыр болгаш ажыл шагы чидирер чоруктарга удур идегелдиг моондактарны активчилер тургузуп шыдааннар. Олар рейдилерни чорудуп, анаа туруушкуннарның, ажыл үзер болгаш ажылдан озалдаар чоруктарның чылдагааннарын тодарадып турарлар. Рейдилерниң болгаш хыналдаларның материалдары «Комсомолчу прожекторнуң» үндүрүлгелеринге доктаамал кестүп кээп турар.

ЧУРУКТА: № 2 ээрер-аргыыр фабрикада «Комсомолчу прожекторнуң» ээлчеглиг үндүрүлгезин белеткеп турары.

М. ПОТЫРНИКЕНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КОДАН САНАЙ МЕНДИ

Өвүрде «Торгалыг» совхозтуң төрүүр хою 45 коданда хүр менди кыштап турар. Аң төрээн малдың нийти саны 8126 четкен. Малчыннар Наскыл Күгежик, Оюн-оол Тумат, Саадакай Ондар, Тас-оол Кыргыс олар 200—290 чедир чаш хураганнарны камгалап алганнар.

Совхозтуң кол мал эмчизи Натпит Билчиир мал эмчилери-биле 3 хойжу бригадада төрээн хураганнарны аарыгга удур тарып, эргежок чугула эмнер-биле төрүүр хой коданнарын хандырган.

Совхозтуң дирекциязы малчын коданнарже мал чеминиң сөөртүлгезинде коммунистер Петр Сат, Алексей Куулар оларның звенонарын тускайлаан. Суг сөөртүр алды автомашина доктаамал чорууп турар. Звенолар аразында социалистиг чарышты калбарткаш, оон түңнелдерин он хонуктап үндүрүп, мурнакчыларга акша шаңналдарын тыпсып турар.

Н. ДАМДЫН.

ХАР ЧЫТПАС ОРАНДА

Кызыл туктуг Мөңгүн-Тайга районда ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажыл-ишчилери эрткен чылын күрүнеге эът, сүт, дүк садар планнарын чедиишкинниг күүсеткен. Хойжулардан 34 кижи төрүүр 100 хойдан 100—112 чедир хураганны менди алган. Ажыл-агыйда чүгле хой, өшкү чергелиг шээр малдың баш саны безин 40 муң ашкан.

— Теведен өске мал аймаа бүрүн бар чүве бо—деп, совхозтуң кол зоотехниги Демир-оол Доскаар машинага олуруп чыда чугаалады.

«Эки кылган ажыл элеп читпес алдарга чедирер» дижир. Мал бажын өстүреринге, оон продуктулуун бедидеринге чыл бүрүзүнде киирип келген ачы-хавыяазы дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле анаа Тыва АССР-ниң алдарлыг зоотехниги деп бедик атты тывыскан. Демир-оол Донгакович ону ажыл-ишке «аванс» кылдыр көрүп, улам шулурлуг ажылдаарын шиитпирлеп алган.

— Көрүнер-даан, далбый тыртар районнарының хою болза маңаа маңнажыр дээш оът тыппас. Онзагай бойлустуг чер-дир. Бо чылын көрбес бе, февраль эвес, а апрель-ле. Бо черге мынчан черле ындыг. Шала часкаар шуурганнааш туруптар — оозу копчут. Чаңында кижиниң безин көрбес чыгыы сен. Чымыштыг ижиивисти оон бетинде доозар дээш ажылдаар улус бис— деп, улус депутаттарының Мөңгүн-Тайга райкүүскомунуң даргазы Дамба Саянович Хорлуу тайылбырлааш:— Биске үргүлчү хат херек — деп немеп кагды.

Элдептиин аа, чүвениң ужуру дораан тодарап билдиңди. Бир эвес чаггаш, 2—3 хонук-ла халывайн баар болза, демги чавыс оът харже ажытталы бээр. Ынчан ат болур. Мал оът чок калганы ол. Ынча хөй малды тургузуп азыраар сиген-ширбиин хаядаштыг район девискээринге каяа турар. Эвээш-биче мал чемин каш чүс километр ырак Убса шынаазында Ак-Чыраадан барып чедип алыр. Мал чеми кылдыр оон кадында мында ажыл-агый бүрүзү хире-чергези-биле көк суланы база тарып турар. Таптыг-ла 15 чыл бурунгаар, 1968 чылда, район чүгле 670 тонна бедүүн мал чемин белеткээн, а ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюн бүгү чурт байырлалдыы-биле демдеглеп турда, районнуң ажылишчилери 2 муң 903 тонна сигенни кезип белеткээш, планын 116,9 хуу күүсеткен. Ындыг хөй мал чеми районга кажан-даа турбаан.

Малчыннарның амыдырал-чурттаалгазын улам экижидеринче совхозтуң, районнуң-даа удуртукчуларының доктаамал сагыш салып турары илдең. Совхозтуң 104 малчын коданнарының 44-үнде кадарчылар көшке херегээр өө-биле кожа бажыннарны туттуруп алган.

Хорбия Донгаковна Бегзи шупту 232 баш сарлыктарны хүлээниип алган кадарып орар. Сарлыкчының идегелдиг дузалакчызының ады—Байлаң-оол Салчак. Иешкилерниң коданындан 112 сарлык удавас бызаалаар. Бир чамдыктары мырыңай ооллаар четкен. Ынчангаш Байлаң-оол оларны туда хавырып хүнзээр.

— «Аң төрелдиг» болгаш ындыг ийикпе, кодан-чыдын херегзевес мал болгай бо. Ынчангаш үргүлчү хайгаарал херек. Ылангыя төрүүр чоокшулаапын бо үеде кодандан ыратпайн, туда кадарар болза эки.

— Альпинистер үнер ужурзут бо хире бедиктерни одурзур халыыры хөрээжен кижиге берге эвес ыйнаан?

— Оо, эгезинде чүү дээр силер! Аныяк чалыы болгашла шыдажып турган чүве-дир ийин —дээш, ол хүлүмзүрдү.

Сарлык төрүй бергенде таваржыр бир бергени сарлыкчы чугаалады. Ол колдуунда аныяк хунан, девен сарлыктардан болур. Чүл дээрге олар төлүн тооксавас. Сарлык төлү холчок шыдамык. Иезиниң аазын бир ээпсе-ле, оон ыңай ужа-тура оозун эдерип, оътка кирип чоруй баар. Чамдык сарлыктар бызаазынче кижини чоокшулатпас. Кагар, тевер, үзер дээш чан-на хөй. Оон бажынче карактарын луй тон чергелиг хеп салып алыр. Демгин сиргиленип турар аразында бызаазын көңчүг дүрген чайладып алыр.

Онзагай чаңныг сарлык малды туралааң-на кижи малдан шыдавас. Оларның аразынга өскен, ол ажылга бердинген, алыызындан шыдамык кижилер оларны малдап шыдаар. Хераажен сарлыкчы Хорбия Донгаковна —ындыгларның бирээзи. Чугаа калында ол бот-харыысалга, сагылга-чурум дугайында бодалын база тодаргай илеретти:

— Чамдык сарлыкчылар одар-белчиирин таарыштырбас болгулаар-дыр. Чер чедер дээш-ле изиг күзүн-не кыштагга кээп олуруп алырга таарышпас. Сарлык массалыы-биле оолдай бээрге, каңчаарыл? Оон-даа дора таварылгалар тургулаар. Чамдык сарлык кадарчыларын дыңнаарга, аалын ээп каапкаш, суур кирер азы херек-чорук кылып, аалдар кезиир боор-дур. Хавыртынмайн барган сарлыктар ырадыр талыйып, тарап эгелээр. Ынчап чорааш бөрүге, ирбишке чиртке болгулаар-дыр. Коммунист кижи болганымда СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин бүрүн чүүлдүгзүнүн деткип, ону амыдыралга боттандырарынга үлүүм киирер дээш ажылдап тур мен. 1981 чылда 100 сарлыкка онаалтыр 85, эрткен юбилейлиг чылда 84 бызаа камгалап алдым. Бо чылгы хүлээлгем — 90 бызаа алыры.

Хорбия Донгаковна Бегзи—8 уругнуң иези. Оларның бирээзи Байлаң-оол сарлык малдың баш санын өстүрер, оон продуктулуг чоруун бедидер дээш төлептиг ажылдап чоруру бо.

С. МОНГАЛ.

КИЖИ БҮРҮЗҮ КИРЖИР УЖУРЛУГ

Чоокта чаа Кызыл районнуң улусчу дружинниктериниң слёду болуп эрткен. Олар аңаа эрткен чылдың түңнелдерин үндүрүп, чаа чылда сорулгаларын чугаалашканнар. Оларның чамдыктарынга бөгүн сөс бердивис.

Анатолий СЕМЕШЕВ, «Кара-Хаак» совхозта улусчу дружинаның кежигүнү:

— Кара-Хаак суурга дружинниктер доктаамал дежурныйлап турар. Ынчалза-даа чамдык организациялар ол үезинде дежурныйлаашкынче үнмес боор-дур. Ындыг үеде корум-чурум хажыдыышкыны-даа болу бээр. Дуржулгадан алгаш көөрге, дружинниктер ак сеткилдиг ажылдаар болза, кем-херек үүлгедиишкини черле болбас.

Болум чолаачы кижи мен. Дежурныйлап-даа, анаа-даа чорааш, механизаторларның техника башкарып чорааның үргүлчү хайгаараар мен. Эзирик чолаачылар башкарган машина чамдыкта илдең боор чүве. Кичээнгейлиг көөрге, эзээр кижиниң кылбас чүүлдерин олар эрттириптер.

Анаа чижек кылдыр бир таварылганы чугаалаайн. Чоокта чаа ээлчеглиг дежурныйлаашкын үезинде ыракта машина эскерип кагдывыс. Чамдык өөрүм ону херекке албаан. Кайгап тур мен. Машина совхозтуң, оон чолаачызын таныыр мен. Чолаачызы ээнниң боор деп сеңниг алгаш, ону тургузаалынарам деп, өөрүмге санал кылдым. [illegible] Доктаадыпкаан бис. Мээң бодалым шын болган. Чолаачының [illegible] болган. Оон машиназын дораан хавыртааш, тургузуп каан бис.

Партия ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр коллектив бүрүзүнге күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле тодаргай ажылдарны Кара-Хаак суурда албан организациялар кылып чорудуп турар. Оон бир кол бирээзи — нийтиниң корум-чурумун быжыглаары. Аңаа сууруң эки тура улусчу дружиназының кежигүннери идепкейлиг киржип келгениниден бо чылдың эгезинден бээр бир кем-херек үүлгедиишкиннери барык болбаан. Ону улам быжыглаар бис.

Кара-кыс БАЛДААК, Кунгуртуг суурда эки тура улусчу дружинаның штаб начальниги:

— Шынаа кодээ Совединиң чанында эки тура улусчу дружинаның 11 кижи составтыг штавы ажылдап турар. Суурда 67 дружинник бар, олар дежурныйлаашкынче график ёзугаар үнүп турарлар.

Нийтиниң корум-чурумун үрээр чорукгарны шуут болдурбас сорулганы дружинниктер боттарының мурнунга салган. Оон түңнелинде эрткен чылын кем-херек үүлгедир чорук 1981 чылдаазы-биле деңнээрге, 50 хуу кызырылган, а бо чылын ол шуут болбаан.

Кунгуртуг — бичии суур. Ында өг-бүле бүрүзү бот-боттарын таныжар, билчир. Улусчу дружинниктер доктаамал дежурныйлап, чамдык кем-херек үүлгедип болгу дег кижилерни хайгааралга алырга, хөй-нийтиниң корум-чурум үрээшкини болбайн баар. Ол дугайында сууруң улусчу дружинниктери эки билип, боттарының даанган хөй-нийтичи ажылынга идепкейлиг чорууп көргүзүп турарлар. Ылаңгыя дружинниктер Н. Мөңгүш-оолдуң, З. Ховалыгның, К. Очурнуң ажылы мактаддыг. Бо эштер дежурныйлап турда, улуг-даа, биче-даа кем-херек үүлгедиишкини барык болбас.

Эки тура улусчу дружинаның ажылын Шынаа кодээ Соведи удуртуп, башкарып турар. Ынчалза-даа олар участок шагдаазы-биле демниг ажылдаар болза, улам эки ийик. А бисте шагдаа чок. Мурнунда турган кижи өөренип чоруткан соонда кижи келбээн. Бо айтырыгны кодээ Совет, районнуң иштики херектер килдизи дарый шиитпирлээр боор деп идегээр бис.

Юрий БРЮХАНЦЕВ. Чербиде эки тура улусчу дружина командири:

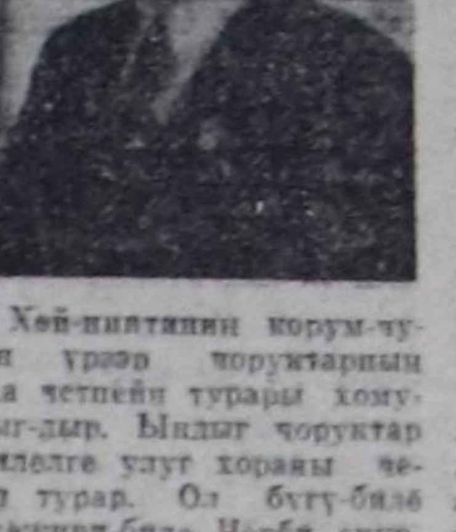

— Хөй-нийтиниң корум-чурумун үрээр чоруктарның ам-даа четпейн турары хомудаанчыг-дыр. Ындыг чоруктар нийтилелге улуг хораны чедирип турар. Ол бүгү-биле демисележири-биле Чербиде суурда 5 дружинаны тургускан. Оон аңгыда комсомолчуларның оперативтиг отряды база бар.

Сууруң дружинниктериниң ажылын шүгүмчүлекчи өзу-биле көөрү чугула. Олар чүгле байырлал болгаш дыштаныылга хүннеринде Культура бажыңынга дежурныйлаары-биле өйлежип турар. Эки тура улусчу дружинаның ажылын бедик деңнелге организастап болур арга бар. Чербиде суурда башкылар, эмнелге ажылдакчылары, ыяш ажыл-агый черлериниң инженер-техниктиг ажылдакчылары — чүс ажыг кижи бар. Ук албан черлериниң удуртукчулары улусчу дружинаның ажык-дузазын чедир үнелевейн турарындан оон составынче дружинниктерни эвээшти киирип турар.

Чербиде кодээ Совединиң күүскому нийтиниң корум-чурумун камгалаар пунктуга бажың тып бербейн турар. Ындыг өрээлдер бажыңнар суурда чок эвес. Чижээ, ыяш ажыл-агый пунктузунда хос бажың-даа бар, ону ажыглавайн турар. Ук бүдүрүлгениң чиженке кииргеним таварылга эвес. Кем-херек үүлгедип турарларының хөй кезии — ыяш ажыл-агый пунктузунуң ажылчыннары.

Оон чылдагааны чүдел? Чугаалаар болза, чүве-ле хөй. Бо пунктуда чурттаалга фондузу албек, оон уламындан бажың-балгат алыры-биле ол-че көжүп кээп турар кижилер хөй. Шынап-ла олар ажылдап эгелээш, чурттаалга шөлү-биле хандыртынып алыр. Ында багай чүү деп, харый эки-ле ыйнаан. Ынчалза-даа кадрларны шилиирин бо организация чогуур деңнелге чорутпайн турар. Документизи безин чок улустарны ажылга хүлээп ап турар чоруктар илерээн. Каяа-даа ажылдап, чурттап турганы билдинмес ындыг кижилер нийтиниң корум-чурумун үреп турар.

Бо четпестерни дарый чайладып дээш ажылдаар ужурлуг бис. Аңаа чүгле сууруң албан организация черлериниң, кодээ Советтиң дузазы херек. Ынчан корум-чурум үрээшкини кызырлыр, харын-даа ону шуут узуткаарының аргазы тургустунар.

Александр ХОПЕНЧИК, Баян-Кол суурда эш хуу судунуң даргазы:

— Дружинниктер эрткен чылдың дургузунда 46 корум-чурум үрээшкиннерин илередип, тыпканнар. Оон аңгыда арагачылар, маңгысталчак амыдыралдыг кижилерни сууруң административтиг комиссиязынга доктаамал чугаалажып турар.

Баян-Кол суурда эш хуу суду 1982 чылда үш удаа болган. Аңаа нийтиниң корум-чурумун үрээр, арагалаар кижилерни сайгарган. Оларның чамдыктарын торгаан, өскелерин доңгуткан.

Нийтиниң болгаш чоннуң хуу өнчү-хөреңгизин оорлаар чоруктар-биле демиселди күштелдирериниче дружинниктер кичээнгейни салып турар. Ону болдурбазы-биле профилактика ажылдарын чорударлары-биле чергелештир оорлаан мал-маганны истеп, тыварынга база идепкейлиг киржип турарлар. Эрткен чылын оорлаан 125 хойну, 9 инекти, 12 аътты улусчу дружинниктерниң күжү-биле тупкан. 5 инекти оорлар Улуг-Хемниң Хайыраканче аппар чорда база улусчу дружинаның кежигүннери туткаймар.

Боттарынга даанган, хөй-нийти ажылынга идепкейлиг эштерни маңаа демдеглээри чугула. Оларга «Х Улуг хурал» совхозтуң директору Х. Моңгуш, М. Допуй-оол, Ч. Дажы-Серен, Д. Байкара болгаш өскелер-даа хамааржыр. Бо эштер дежурныйлап турда, корум-чурум хажыдыышкыны болбайн турар.

Амыдыралдың совет овур-хевири

ЭШ-ӨӨРҮНГЕ ҮЛЕГЕРЛИГ

Аныяк орус уруг Лиза Красноярск крайдан келгеш, «Тыва даг-дүгү» комбинатка машинистеп ажылдай берген. Аңаа ажылдап тургаш, ол Татариядан келген аныяк оол Хайрутин-биле найыралдажы берген.

Аныяктар бот-боттарынга кады чурттаар боол сөзүн бергеш, эш-өөрүн чыып, кудазын ажытканнар. Оон бээр оңар ам аңаа он сес чыл чурттап келгеннер. Хайрутин бо хүннерде чер үттээр станоктар база рудникте чырыдар дериг-херекселдер ажылдадып турар. Ол бодунуң ажылының ёзулут мастери, чаартыкчы болуп, ак сеткилдиг ажылдап турар. Хайрутин Шарапов кежээлерде бо-ла ватман саазын алгаш олуруптар. Ынчан саазынга чаа шыйыт төрүттүнүп келир. Шараповтуң тывызык бодалдары база бир күш-ажылды чиигедир, үени камнап алыр арганы бодап тыпканы ол болур.

А Елизавета Шарапова ТЭЦ-те насос ажылдадыр машинист болуп ажылдап турар. Ол база амыр эвес харыысалгалыг ажыл. Бичии-ле көрбейн баар болза, сугнуң хемчээли резервуарга улгаткаш, аварияга таварыштырып болур. Кежээниң мурнунда—хүнду дээри-ле шын. Елизаветаа Шарапованың адын «Тыва даг-дүгү» комбинаттың хүндүлел дептеринче киир бижээн. Оларга комбинат чоокта чаа дөрт өрээл бажыңны берген. Хоорайның дыка хөй чурттакчылары ол найыралдыг өг-бүлени эки билир, оларның-биле бо-ла сүмележир.

Шараповтарның өг-бүлези бажыңга улус келирге, аажок өөрүүр. Оларга кижи харындаа барыксаар. Мен бөгүн база-ла эштерим-биле хөөрежир дээш чедип келдим. Өг-бүле кежээки чемге белеткенип турлар. Уруглары Эльвира биле Альберт стол аайлаан, Лиза авазы Лукерья Семёновна-биле кухняда дүүрээп турлар. Бажыңның хераажен ээзи бөгүн татар блюдодан чем кылган, оон чаагайы аажок. Лиза Лукерья Семёновнаны столдуң эң-не хүндүткелдиг черинче олурту. Оон хары 72 ашкан. Ол хүндүлүг не кижиниң уругларының уруглары тос, уругларының уругларының уруглары —үш. Оларның дыка хөйүн бут кырынга тургузарынга ол дузалашкан. Өгнүң уруглары шупту кырган-авазынга аажок ынак, ону хүндүлээрлер.

Кежээки чем сөөлүнде өг-бүле бажың ажылын чугаалажып эгелээрлер. Час чоокшулап орар, ногаа шөлүнче чемишчидилге төгер үе келген. Черни эки чемишчейдер болза ынчан дүжүттүг оон ап болур. Эльвирага бо чазын топ. Альберт биле Радийге курткалар садар.

Уруглар база-ла боттарының ынак херээ кылган турлар. Шараповтарның улуг оглу Василий боду аңгы оглут, ынчангаш бажыңда уругларының улуу Эльвира. Эля маркалар коллекциязын меңээ көргүзүп олур. Ол ойнаар-кыстар даараарынга база ынак, тускай бөлгүм барып, аңаа өөренип турар. Авазының төрүттүнген хүнүнге даараан чаптанчы концут пингвинни база меңээ көргүстү. Оон аңгыда ол уруг дириг амытаннарга база ынак, амдыызында 6 дугаар класста өөренип турар-даа болза, мал эмчизи болур күзелдиг. Бажыңында ажаап турар ийи диисней, ийи кырзалыг. Радий биле Альберт стол кырының теннизин ойнаан, а беш харлыг Эдик оларны сонуурган көрген тур. Эдик комбинаттың «Алдын дүгүүр» садигинче чорууп турар.

Бо ажылгыр, найыралдыг өг-бүледен кым-даа үлегерни ап болур.

А. РОМАНЮК.

ӨВҮРНҮҢ ХАРЫЛЗААЧЫЛАРЫНДА

Өвүрнүң район төвүнде харылзаа белдириниң коллективи нийти хуралынга күш-ажылдың сагылга-чурумун экижидериниң болгаш ажылга бот-харыысалганы экижидер дугайында айтырыгны чугаалашкан. Оон түңнелинде харылзаа белдиринде сагылга-чурум экижээн, социалистиг чарыштың түңнелин 5 хонук тап үндүрүп, бригада база кижи бүрүзү каңчаар ажылдааны тодаралдыр кылдыр чурумчуткан.

Телеграфистер, телефонистер бригадазын коммунист Миңчимаа Шойдак билдилиг башкарып турар. Бригада январь айда телеграфтан орулга алыр планын 109 хуу күүсеткен. Телеграфистер Ч. Моңгуш, С. Көнчүк олар хууда планнарын ажыр күүседип, аңаа ажылдап турарлар.

Телефонистер звенозунда 5 кижи январьда 826 рубль планныг тургаш, 869 рубль орулганы киирип алган. Телефонистер В. Ооржак, Л. Ооржак, Г. Чактар олар түс-түс планын ажыр күүседип, мурнуу одуругда чорууп турарлар.

Миңчимаа Шойдактың бригадазы февральда база кызымак ажылдаан болгаш ай планын чедиишкинниг күүсеткен.

К. ХОВАЛЫГ.

ШЫН

ОЛАРНЫҢ ҮЛҮҮН УЛГАТТЫРАР

«Улус ажыл-агыйында улуг курлавырларлыг бис... Ол курлавырларны эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринден, эртемниң, техниканың болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге калбаа-биле дүрген ажыглап киирериnден дилээр херек»— деп, СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш Ю. В. Андропов ноябрь (1982 ч.) Пленумунга бодунуң чугаазынга демдеглээн. Ол херекке улуг дузаны күш-ажылчы коллектив бүрүзүнде чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар киирип турар. Эрткен чылын 807 ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылдакчылар болгаш албан-хаакчылар чогаадылга болгаш чаартылга ажылынга киришкен. Бүдүрүлгеге 677 чаартыкчы саналдарны, ийи чогаадылганы ажыглап киирген. Оларның экономиктиг ажыы 1 млн. 294 муң рубль түңнүг болган.

Он бирги беш чылдың эрткен ийи чылында чогаадыкчы болгаш чаартыкчыларның ажыл-чорудулгазы Сельхозкүркомнуң, «Тыва кадаа тудуг» трестиң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның бүдүрүлгелеринде, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде, Кызылдың дааранылга фабриказында болгаш өске-даа элээн хөй бүдүрүлгелерде, ажыл-агыйларда ооң мурнунда чылдардаазындан идепкейжээн. Сельхозтехкүркомнуң бүдүрүлгелеринге 34 чаартыкчы саналдарны ажыглап киирген, оларның экономиктиг ажыы 34,4 муң рубль болган. Колдуу херээжен улустуң күш-ажылы ажыглаттынып турар Кызылдың дааранылга фабриказында 24 муң рубль экономиктиг ажыктыг 10 чаартыкчы саналдар ажыглаттынган.

«Тудуг кезектери» комбинатта чаартыкчыларның ажылының тематиктиг планы тургустунган, шенелде-шинчилел болгу ажылдап турар. Чаартыкчы саналдарны ажыглааны эрткен чылын 378 кижи-хүннү, 370 тонна цементини, 40 кубометр бетонну, 338 кубометр эптээр демир-бетонну камнап алыр арганы берген. Электриниг дериг-херекселдериниң схемазын экижиткенинден шимчедикчилерге фаза аайы-биле камгалакчыларны салганының күзели-биле 63 муң киловатт-шак электри энергиязы камнаттынган.

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинге 1800 муң квт-шак электри, 1,8 муң гигакалорий чылыг энергиязын камнап ап, үш кижини аар ажылдан хостаар механизмнерни ажыглап киирген. Ону энергия камнаар хемчеглерни, техниктиг чаартылгаларны ажыглааның түңнелинде чедип алган. Эрткен чылын разрезке 25 чаартыкчылар 19 саналдарны киирген, ооң экономиктиг ажыы 269,3 муң рубль болган.

Разрезте чаартыкчылардан даг участогунуң начальниги В. С. Елисеев, өрүмнээр станоктуң машинистери А. И. Чирков, Ю. В. Прокопченко олар эң хөй экономиктиг ажыктыг саналдарны киирген. Разрезтиң коллективи бо чылын материалдыг болгаш күш-ажыл чарыгдалдарын эвээжедип, продукцияның шынарын экижиткеш, пландан ажыр 140 муң рубльдиң орулгазын алыр, 150 муң киловатт-шак электри энергиязын, 9 муң рубль өртектиг кывар-чаар материалдарны, өске-даа чүүлдерни камнап алырын хүлээнген. Аңаа боттуг үлүүн чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар киирер апаар.

Чаартыкчы болгаш чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы дээш элээн хөй кижилер демдеглеткен. «Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия цехиниң технологу В. В. Лаврухин «Чогаадыкчы болгаш чаартыкчы чорукту тергиини» деп демдек-биле, 300 рубль түңнүг акша шаңналы-биле демдеглеткен. Кедээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар организациязының даргазы В. С. Фомин, Тываның электри четкилеринде Н. Е. Никитин, геология-шинчилел экспедициязының чаартыкчызы Н. Н. Хланов, Кызылдың дааранылга фабриказының күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының инженери Н. К. Вяткина олар база шаңнаткылаан.

Чогаадыкчы болгаш чаартыкчы ажыл-чорудулгаже аныяктарны, студентилерни, профтехучилищелерниң сурагчыларын хаара тудары онза чугула ажыл. Бо талазы-биле кошкак ажылдар кылдынган. Чогаадыкчы болгаш чаартыкчы ажылче хаара туткан аныяктарның саны ийи чыл дургузунда 20 хуу өскен. Аныяктарның техниктиг чогаадылгазының делгелгелерин, «Республиканың эң эки аныяк чаартыкчызы» деп ат дээш маргылдааларны эрттиргилээн.

Ооң-биле кады республикада чогаадыкчы болгаш чаартыкчы ажыл-чорудулганың хөгжүлдезинде шаптыктар, четпестер ам-даа бар. Чамдык бүдүрүлгелерде чаартыкчы, чогаадыкчы ажыл хөгжүүрден, харын кызырлып турар. Эрткен чылын чаартыкчы санал киирген авторларның саны 8 хуу кызырылган. Бүдүрүлгениң нарын айтырыгларын шиитпирлээринге эң ажыктыг чогаадыкчы ажылдың коллективтиг хевириниң аргалары эвээш нептерээн. Чаартыкчы, чогаадыкчы ажылдың ажыын биле турала, чамдык удуртукчулар, инженер-техниктиг ажылдакчылар ону деткиириниң, нептередириниң талазы-биле кошкак кичээнгей салып келген. Чижээ, эрткен чылын 112 чаартыкчы саналдар сайгартынмаан, ажыглап киирбээн. Ооң иштинде «Тыва даг-дүгү» комбинатта —30, «Тыва кобальт» комбинатта —20, «Тудуг кезектери» комбинатта — 5. Чаартыкчы ажылдың деңнели Аъш-чем үлетпүр, Чоннуң амыдырал хандырылга, Кодээ ажыл-агый министерстволарының бүдүрүлгелеринде чавыс боор артпышаан.

Чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның бүгү-эвилел ниитилелиниң бистиң республикада организацияларының сорулгазы болза хүрээлениг эң-не идепкейлиглерин хаара тутканының күзели-биле улам өстүрери, чаа чүүлдерни ажыглап киирерин дүргедедири болур болгаш улус ажыл-агыйжы сорулгаларны шиитпирлээринге ооң-биле улуг дузаны чедирери. Ынчалзажок ол сорулгаларны шиитпирлээринге хөй чүүлдер министерстволардан болгаш ведомстволардан, бүдүрүлгелерниң, организацияларның удуртукчуларындан, оларның деткимчезинден, сагыш салышкынындан, негелделиинден-даа хамааржыр.

Бо бүгүнүң дугайын чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның бүгү-эвилел ниитилелиниң Тыва область чөвүлелиниң чоокта чаа болуп эрткен XI конференциязынга сайгарып чугаалашкан болгаш СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, ТК-ның май, ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шийтпирлерин амыдыралга боттандырарынга үлүүн улам улгаттырар дээш чогаадыкчыларның, чаартыкчыларның ажылын улам идепкейжидериниң сорулгаларын салган.

М. СААЯ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ПНОМПЕНЬДЕ ЧЫЫШ

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң инициативазы-биле Мурнуу-Чөөн Азияга тайбың дээш делегей чыыжы мында ажыттынган. 40 күрүнелерниң болгаш делегей организацияларының төлээлекчилери, оон аңгыда Кампучия Улус Республиказының ажылчыннарының, тараачыннарының болгаш интеллигенциязының 200 ажыг делегаттары ооң ажылында киржип турар.

Кампучияның Улусчу-революстуг партиязының Төп Комитединиң Политбюро кежигүнү, Кампучия Улус Республиказының даштыкы херектер министри Хун Сен чыыштың киржикчилеринге байыр чедирип, чүве чугаалаан. Улусчу Кампучия Мурнуу-Чөөн Азияга тайбыңны болгаш быжыг туруштуг чорукту хандырарынга бодунуң салышкынын киириштиреринге бүрүн шиитпирлиг дээрзин ол медеглээн. Тайбыңга болгаш бо девискээрниң чонунуң айыыл чок чоруунга айыыл болза, Индий-Кыдатты чаа-чаа боо-чепсектерни хыныар чер кылдыр хуулдурар дээш шагда-ла оралдажып келген америк империализмден, база ол ышкаш Кампучияже халдаары-биле Таиландыда бузуп чыдар полпотчу дээрбечилерни деткип турар делегейниң реакцылыг күштеринден үнүп турар дээрзин ол онзалап демдеглээн.

Делегейниң ийиги дайынындан бээр Индий-Кыдат быжыг тайбың деп чүве көрүп көрбээн. Амгы үеде байдал база-ла ындыг, «соок дайынны» дедир эгидерин оралдажып, чепсегленишкинни эндере бүдүрүп турар күштер ооң айыыл чок чоруунга кыжанып турар. Олар бо девискээрге тайбыңның кол удурланыкчылары болуп турган болгаш болуп-даа турарлар. Империализмниң болгаш реакцияның чимзенишкиннеринге хамаарыштыр серемчилелдиг болуп, полпотчу коргунчуг хыдышкыннарын өске чурттарга катаптаарын болдурбас херек дээрзин бүгү-ле чаагай сеткилдиг кижилеринге чугаалап турар бис деп, ол медеглээн. Мурнуу-Чөөн Азияга тайбыңны камгалаарынче, америк империализмниң болгаш реакцылыг күштерниң айыылдыг идеаларынга удур массалыг шимчээшкинни калбартырынче делегейниң хей-ниитизин ол кыйгырган.

Бистер Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак инициативазы дээш байыр чедирип турар бис, ядролуг өске улуг күрүнелер ооң үлегерин эдерип, ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглавас дугайында хүлээлгени алырлар боор дээрзинге идегеп турар бис деп, Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң президентизи Ромеш Чандра медеглээн. Тайбыңның херээнге болгаш национал хамаарышпас чорукту быжыглаарынга бо чыыш улуг салышкынны киирер ужурлуг дээрзин ол онзалап демдеглээн. Индий-Кыдаттың үш чурттарының дээди удуртукчуларының чоокта чаа болган чөвүлел хуралы Мурнуу-Чөөн Азияга тайбыңны болгаш быжыг туруштуг болур чорукту быжыглаарынче угланган ооң шиитпирлери бо талазы-биле бурунгаар улуг базым болган.

Бодунуң национал катап төрүттүнүүшкүнүң дээш демиселинге кампучи улус чааскаан эвес. Кампучия эрги тургузуунче дедир ээлбес. Бүгү кижилер—кампучи чаштарның келир үези кымга-ла эргим болдур, полпотчу дерзиилениишкинниң катаптаашкынын кым-на күзевес болдур — олар шупту, чер кырында тайбыңга ынак күштер, Кампучия Улус Республиказының чөптүг демиселиниң талазында дээрзин Ромеш Чандра медеглээн.

(СЭТА).

ЧАЗАКТЫҢ СОРУЛГАЛАРЫ

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның премьер-министри П. Моруа, «Европа-1» радиостанция дамчыштыр чүве чугаалап тура, 1983 чылда чазактың ажыл-чорудулгазы ажыл чок чорук-биле, мөге акша-биле болгаш даштыкы садыгның карылгазының улгадып турары-биле демиселче угланган турар дээрзин онзалап демдеглээн.

Чуртта ажыл чок чоруктуң деңнелин кудуладыры дээш демисел болза, чөөн күштерниң шиитпирлиг хүлээлгези болур дээрзин француз чазактың баштыңы медеглээн. Ооң-биле чергелештир ооң онзалап демдеглээни болза, ажыл чоктарның санын ийи миллиондан эрттирбес дээш чазак чери чугула күженишкиннерни салыр.

УЖУРАЖЫШКЫН

РАБАТ. (СЭТА). Марокко-алжир кызыгаарга Марокконуң хааны II Хасан-биле Алжирниң президентизи Шадли Бенджедидтиң аразынга ужуражышкын болганын массалыг информация чепсектери дыңнаткан. Ийи чурттуң даштыкы херектериниң киржилгези-биле болган ужуражышкынга ийи чурт аразында харылзааларны чогумчалыг болдурарының айтырыгларын чугаалашкан.

АЛЖИР. (СЭТА). АПС агентилел АУДР-ниң ИХМ-ниң тускай төлээлекчизиниң медеглелин дамчыткан. Алжир Барыын Сахара дугайында айтырыгны шын шиитпирлээрин чедип алырының херээнге бодунуң белениниң дугайын үргүлчү медеглеп келген деп ында чугаалап турар. Ол үеде Барыын Сахараның улузунуң бот-башкарныр болгаш хамаарышпас эргелерин барымдаалаарын айтып турган. Ону ёзугаар АУДР-ниң президентизи, Национал хосталга фронтузу партияның чиргине секретары Шадли Бенджедид алжир-марокко кызыгаарга Марокконуң хааны II Хасан-биле ужурашкан.

УЛУГ УЖУР-ДУЗАЛЫГ БОЛУУШКУН

КАИР. (СЭТА-ның корр.). Делегейниң он-он чурттарын бодунуң хүрээлениинде каттыштырып турар каяа-даа каттышпастарның шимчээшкини делегейниң амгы амыдыралынга чугула рольду ойнап, болуушкуннарга боттуг салдарны чедирип турар. Бистер чогум-на ооң ужурундан каяа-даа каттышпас чурттарның күрүнелер болгаш чазактар баштыңнарының Делиге болур VII конференциязын улуг ужур-дузалыг болуушкун кылдыр санап турар бис деп, Азияның болгаш Африканың улустарының эп-сеткил каттыштырылгазының организациязының (ААУЭКО) чиргине секретары Нури Абдель Раззак СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга медеглээн. Африк-азия эп-сеткил каттыштырылгазының шимчээшкини-биле каяа-даа каттышпастарның шимчээшкининиң аразында хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш, неоколониализмниң, империалистиг күчүлээшкинниң политиказынга удур демиселдиң ниити принциптеринге үндезилээн төөгүлүг быжыг харылзаалар туруп турар.

Делиге болур конференцияның мурнунда салдынган сорулгаларны тайылбырлааш, Н. Абдель Раззак каяа-даа каттышпастар шимчээшкининиң аргаларын болгаш күштерин база катап үнелеп көөрүнүң, ооң чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжышкынын быжыглаар сорулга-биле хемчеглерни алырының эргежок чугулазын айыткан. Ол шимчээшкин ооң дайзыны кымыл, өңнүү кымыл деп чүвени ылап тодарадыр ужурлуг. Каяа-даа каттышпазы дээрге, нейтрализм эвес-ле болгай. Харын ол дээрге, делегей херектеринге, империализмге, неоколониализмге, мөлчүгделге болгаш дарлалга, сөөк-язы ылгаар чорукка болгаш сионизмге удур демиселге идепкейлиг киржириниң политиказы-дыр.

Хосталга болгаш депшилге күштериниң талазында социалистиг дем каттыштырылгазының чурттары чайгылыш чок туржуп турар болгаш бистиң дайзыннарывыс дээрге, империализм болгаш ооң чалчалары деп чүвени амыдырал көргүскен.

Мозамбик Улус Республиканың дайынчылары хосталга дээш демиселде

Мозамбиктиң хостаарының улусчу күштери (ФПЛМ) «удурланышкынның национал шимчээшкининге» (УНШ) удур элээн каш операцияларны чедиишкинниг чоруткан.

Мозамбиктиң чепсектиг күштериниң кезектери АКШ-тың Төп разведка эргелелинге болгаш Мурнуу Африка Республиканың расисчи ёзу-чурумунга саттынып алган УНШ-ниң Тете можуга хандырылга баазазы тургузар дээн оралдажышкынын чаза шапкан. Мозамбикке удур өлүрүкчү бөлүглежиишкиннер Замбези хемниң кежиин болгаш Тете хоорайже баар орукту боттарының контролюнуң адаанга тургузар дээш оралдашканнар. Чоннуң деткимчези-биле херечтен кылган операцияның түңнелинде УНШ-ниң өлүрүкчүлери бүзээлеттирген болгаш узуткаттырган.

ЧУРУКТА: ФПЛМ-ниң дайынчылары.

К. СТРЖИЖКОВСКИЙНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ ЧААЛАП АЛЫШКЫННАРЫН КАМГАЛААР

КАБУЛ. (СЭТА). Карам уездиниң бир муң ажыг тараачыннарының хамааты камгалал отрядтарынга киргенинге холбаштыр Пактия можуга массалыг митинг болган. Отрядтарга эки тура-биле каттыжып кирген ивызы-бүрү аймак-сөөк кижилериниң төлээлечилери апрель революциязының чаалап алышкыннарын серемчилелдиг камгалаарынга белениниң дугайын медеглээннер.

Хамааты камгалалдың чер болганда тургустунуп турар отрядтары АДР-ге удур чарлаттынмаан дайынны кылып турар делегей реакциязының болгаш империализмниң халдаашкыннарын ойтур шавар талазы-биле ол аныяк республиканың Чепсектиг Күштеринге улуу-биле дузалап турар. Эки турачылар боо-чепсээн холга туткаш, үлетпүр бүдүрүлге, күрүне албан черлеринге болгаш кедээ ажыл-агый кооперативтеринге афган хамаатыларның тайбың күш-ажылын камгалаары-биле серемчилелдиг дайынчы ээлчээн эрттирип турар. Чогум-на оларның күжү-биле чурттуң аңгы-аңгы районнарынга тургудаап дыка хөй диверсантыларны болгаш шургукчуларны илередип, узуткаап. Чоокта чаа Балх болгаш Логар можуларга хамааты камгалалдың отрядтарының дузазы-биле Афганистанның девискээринге хоралакчы үүлгедиишкиннерни кылып турган он-он дээрбечилерни болгаш контрреволюсчуларны туткан. Бахтар агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, олардан дыка хөй санныг боо-чепсекти болгаш ок-чемзекти хавырган.

ДЕТКЭЭН

АЛЖИР. (СЭТА). Палестинаның араб чонунуң бот-башкартынар болгаш бодунуң хамаарышпас күрүнезин тургузуп алыр эргези дээш чөптүг демиселин Грецияның премьер-министри А. Папандреу деткээн. Палестиннерниң дүрүм ёзугаар эргелерин амыдыралга боттандырып хандырган турда, чүгле ынчаарда, чөптүг болгаш быжыг тайбың Чоокку Чөөн чүкке тургустунуп болур деп санап турарын Грецияның премьер-министри чоокта чаа Алжирниң «Эль-Муджахид» солунунга медеглээн.

УЛАМ БЫЖЫГЛААР

МАНАГУА. (СЭТА). Каттышкан Штаттарның чагырыкчы бөлүктери Никарагуадан коргар болгаш ону көөрдаа хөннү чок, чүге дээрге, бистиң улузувус хосталганы, хамаарышпас чорукту болгаш революцияны камгалаар дээш ханының сөөлгү дамдызынга чедир демисежир деп чүвени билирлер. Национал хосталганың Сандиночу фронтузунуң (НХСФ) национал удуртулгазының кежигүнү, Национал катап тургустунуушкун чазааның удуртукчу чөвүлелиниң координатору Даниэль Ортега ол дугайын медеглээн. Никарагуага сандиночу улусчу милицияның тургустунганынын үш чыл оюнга турасказдын Масая хоорайга болган массалыг митингиге ол чүве чугаалаан. Аңаа империалистиг интервенцияның кыжанышкынындан төрээн чурттуң камгалалын улам быжыглаарынга белениниң дугайын медеглээр дээш келген он-он муң никарагуалар киришкен.

Сандиночу улусчу милиция дээрге, бистиң аграр реформага, кадык камгалалынга болгаш чырыдылгага бистиң чедиишкиннеривисти узуткаарын, оларга революцияның берген никарагуаларның хостуг эрге-шөлээзин узуткаар дээш оралдажып турар америк агрессорлардан болгаш оларның пичырбелиг ыттары— сомосачы контрреволюсчулардан чуртту камгалаар дээш боо-чепсээн холга алган улус-тур деп, Д. Ортега чугаалаан. Дерпин идегеттериниң ындыг кордазы кажан-даа боттанмас деп, ол демдеглээн.

«РЕЙГАНОМИКАНЫҢ» ЧУРТКА УРЖУУ

Бодунуң чонунга удур политиказын Рейганның администрациязы чеже-даа чажырып турза, «рейганомика» чуртту муңгашталышкынче киире берген, бүгү-ле социал-экономиктиг черүлдээлерни улам чидиглендирген дээрзинге бүзүрээшкиннер Каттышкан Штаттарда көвүдеп турар.

Эң шыңгыы айтырыгларның бирээзи ажыл чок чорук болуп артпышаан. Президент Рейганның башкарып келгени ийи чылдарның дургузунда «артык кижилерниң» саны 4 миллион кижиге немей көвүдээн. «Тайм» дээр журналдың чоруткан шинчилелдериниң түңнелдерин ёзугаар алырга, амгы үеде АКШ-та бүгү өг-бүлелерниң 20 хуузу шуут ажыл чок, 40 хуузу ажылын ышкынарының кырында келген. Америк бүдүрүлге күчүлериниң дең кезии анаа туруп турар.

Хөреңгитен бөлүктерниң органы «Уолл-стрит джорнел» солун экономиканың байдалын анализтеп көргеш, демдеглеп турары болза, бир эвес Ак бажыңның политиказы өскерилбес болза, федералдыг бюджеттиң карылгазы 200 миллиард, а элээн каш чылдар эрткен соонда 300 миллиард доллар болур, чурт сан-хөөнүң улуг айыылынга таваржыр апаар, ооң уламындан банк чээлизиниң төлээр хуузу өзер, ол бодунуң ээлчээнде ажыл чок чоруктуң айтырыын шиитпирлээринге чугула ужур-дузалыг хөреңгитеннерниң бүдүрүлгечи идепкейин кошкадыр.

Хамыктың мурнунда Пентагонуң эрге-ажыында ажылдап турар бүдүрүлгелер ээлериниң сонуургалын көдүрүп турганы. Чуртту экономика талазы-биле бергедээшкиннерден уштуп үндүрер мен деп эрге-чагыргага кирип турган Рейган аазаан. Ынчаарга экономиканы милитаризастааны, эмгежок хөй акша-хөреңгини хамааты адырлардан шериг адырынче шилчиткен чорук экономика айтырыгларын улам-на нарыыдаткан. Үлетпүр бүдүрүлгези кудулавышаан, а ажыл чок чорук улам көвүдээн. Чогум-на шериг чарыгдалдарының көвүдеп турар чоруу, хөй-хөй америк экономистерниң бодап турары-биле алырга, кризистен уштунуп үнериниң оруунда кол моондак болуп турар.

Профэвилелдерниң сан-медээлерин ёзугаар алырга, шериг адырынга салдынган бир миллиард доллар бүрүзүнге деңнээрге, хамааты адырынга салдынган бир миллиард доллар бүрүзүнге-ле ийи катап хөй ажылчын олуттар тургустунуп турар. Ынчаарга америк администрация ядаралдыг политиказын холдаткаш туруп берген. 1984 сан-хөө чылында шериг чарыгдалдарын 40 миллиард долларга немей улгаттырарын ол планнап, а чоокку беш чылдарның дургузунда чепсегленишкинге 1,6 триллион долларны чарыгдаар бодап турар.

Ак бажың шериг күчүзүн соксаал чокка өстүрер дээр политика-биле бодунуң американнарның хууда бюджединиң акшазын уштатыртып алырын оралдажып турар. Амгы үеде үндүрүглерниң 65 хуузу шериг чарыгдалынга үнүп турар. Чоокку үш чылда үндүрүглерниң хемчээлин барык-ла 100 миллиард долларга көвүдедирин администрация планнап турар.

Федералдыг бюджеттиң канчаар-даа аажок улуг карылгазын дуглаарын оралдашкаш, президент күрүне чарыгдалдарын кызырар арганы хамыктың мурнунда социал программаларны кызырарының күзели-биле боттандырар деп турар. Рейганның ол политиказы эм безин чурттуң 6 миллион эң ядыы хамаатыларын амыдыраар чүве чок болдурган. Кадык камгалал системазында акшаландырышкынны кызырган чорук амгы үеде 45 миллион кижини медицина дузаламчызы алыр арга чок болдурган.

Ядарал-түреңгелдерниң колла үнүп турар дөзү болза, Рейганның администрациязының чонга удур милитаристиг политиказы болуп турар дээрзин американнарның улам хөй кезээниң билип турары таварылга эвес. Хөй-ниитиниң бодалын АП агентстволуң тодаратканын ёзугаар алырга, айтырыгларга харыылааннарның барык дең кезии Рейганның катап соңгударынга удурланып турар.

(СЭТА).

РСДРП-ниң I съездизиниң 85 чылынга уткуштур

МИНСКИДЕ БАЖЫҢ-МУЗЕЙ

Белорус ССР-ниң найысылалында амгы үениң улуг даш бажыңнарының аразында бичежек ыяш бажың туруп турар. Ханаларын будуп каан, соңгалары хаалгаларлыг, чанында теректер тарып олурткан, хемче налбарып чорутпан өгередтуг. Бүгү-ле чүвени 85 чылдар бурунгаар, кажан 1898 чылдың март 13-15 хүннеринде Россияның социал-демократтыг организацияларының тос делегады аңаа бирги съездиге чыглып келген үеде турганы ышкаш кылдыр ол-ла хевээр арттырып каан. Ол болза СЭКП-ниң төөгүзүнде хаан ёзуну дужурериниң мурнунда Россия империязының девискээринге болуп эрткен кара чаңгыс съезд ол.

Съездиниң болур черин шилип алганы безин хаан эрге-чагыргаларынга хамаарыштыр дидим кыйгырыг. Ол бажыңдан ырак эвеске жандарм эргелели туруп турган, съездиниң организакчыларының бодалы-биле алырга, чажыт шагдаа чериниң серемчилелин кошкадыр ужурлуг. Айыылдыг болуп келген таварылгада, хөм кыны-биле чаштынып чоруй баар. Ол сорулгага дүүштүр өрээлдерниң бирээзиниң соңгазының иштиниң рамазын баш бурунгаар ап каапкан турган.

Ынчаарда ол бажыңның үш өрээлин Минскиниң социал-демократтыг организациязының кежигүнү демир-оруучу Петр Румянцев хөлезилеп алгаш, чурттап турган.

— Бодунуң квартиразын делегаттарның эргезинге берип тура, чүвениң кайы хире айыылдыын ачам билип турган болбайн аан. Ынчаарга болуушкуннуң эң онза ужур-дузалыын шупту медээн билип, ону бодунуң хуузунда айыыл чок чоруундан бедиң кылдыр үнелеп турган — деп, оглу Владимир Румянцев чугаалап турар.

Владимир Румянцев бодунуң ачазы-биле бир дөмей, бүгү чуртталгазын коммунистиг партиязы-биле холбаштырып келген. Ол кадржаар офицер, эм курлавырда полковник. РСДРП-ниң I съездизиниң Бажың-музейин катап тургузарынга Владимир хөйну кылган. Ол Бажың-музейни 1923 чылда, РСДРП-ниң тургустунганындан бээр 25 чыл болганынга таварыштыр ажыткан. Ынчаарга фашистиг агрессияның чылдарында бажың өрттенип калган. Бажыңны болгаш делегейлерни катап тургузарынга чылдар негеттинген. Төөгүчүлер-биле болгаш Москвада Революция музейиниң ажылдакчылары-биле кады Петр Румянцевтиң оглу, ооң төрелдери болгаш чоок кижилери ол чугула ажылга киришкеннер. Өг-бүле архивы болгаш сактышкыннар дузалыг болган. 1948 чылда, бирги съездиниң 50 чылынга уткуштур, музей катап тургустунган.

Владимир Петрович Румянцев-биле кады музейже кире бердивис. Бирги өрээлде Россияга марксизмни нептередип турганының дугайын, Петербургка, Москвага болгаш Белоруссия янзылыг можуларга революстуг шимчээшкинниң өзүүшкүнүнүң дугайын чугаалап турар документилерни чыып делгээн. Чаа хевириниң пролетарыжы партиязын тургузар талазы-биле В. И. Ленинниң ажыл-чорудулгазын экспонаттар көргүзүп турар.

Улуг эвес аалчылар өрээли, чурттаарга бажыңының черле ындыг болуру ышкаш, чырык болгаш силиг. Эрги шагның комоду, этажерка, диван, стол кырында погаан өңнүг керосин лампазы. Стол кырында оон аңгыда: самовар, шашкелерлиг аяктар, козер. Аалчылар хүлээп алырынга шупту чүве белен.

— Делегаттар мээң авамның төрээн хүнүнге келген аалчылар кылдыр чыглып турганнар—деп, Владимир Петрович тайылбырлап-дыр.— Өске кижи азы полиция кестү хонуп келген таварылгада, оларны ынчаар таныштырар деп шиитпирлээн турган. Чүвени канчап билир дээш печканы одап турган: херечилээр документ болу бээр хире саазыннарны отче дүргей киир каартар ужурлуг.

«Төрүттүнген хүн байырлалының» үш хүннериниң дургузунда алды катап хуралдаан. Съезд Россияның социал-демократтыг ажылчын партиязын тургустунган деп чарлаан. Төп Комитетти соңгаан. «Рабочая газета» солунну партияның төп органы кылдыр санаан. 1898 чылдың апрельде партияның мурнундан РСДРП-ниң Манифезин аңгы хуудус кылдыр үндүрген. Политиктиг хосталга дээш база хаан чазаа дужурери дээш демиселди Манифест орус социал-демократияның кол болгаш чоокку сорулгазы кылдыр чарлаан.

Өске залдарда съездиниң киржикчилериниң дугайында оон сөөлүнде партияның каттыжарынга «Искра» солуннуң ролюнуң дугайында, орус социал-демократтарның бирги съездизиниң ужур-дузазын Ленинниң канчаар үнелээниниң дугайында материалдар чыгдынган. «Бистер боттарывысты ол партияның кежигүннери деп санап чорур бис. «Манифестиң» кол-кол идеяларын деңзуу-биле хүлээн турар бис, партияның алыс сорулгаларын ажыы-биле медеглээн кылдыр ону үнелеп турар бис»— деп, Ленин сөзүнде бижээн.

Партияның Минскиге чарлаттынганы, а оон соонда 1903 чылда РСДРП-ниң II съездизинге В. И. Ленинниң кужениишкининиң ачызында туюзунга чедир топтаттынган херектерни болгаш идеяларны бүгү делегейге бодунуң талалакчыларын тып алган. Амгы үеде аңгы-аңгы диштерде 77 миллион кижини каттыштырган 90 ажыг компартиялар ажылдап турар. Ол партияларның дыка хөйүнүң төлээлекчилери бо Бажың-музейинге кээп чорааннар. РСДРП-ниң I съездизи болуп эрткен бо бажыңны революстуг ханы сүрээдээшкин-биле көрүп эрттивис. Съездиниң эрттирери-биле тос кижи чыглып келген-дир. Бистерниң ам кээп турарывыс, делегейде бирги дугаар күчүлүг болгаш чечектелген социалистиг күрүне, бүгү делегейниң революстуг шимчээшкининиң авангарды болу берген Совет Эвилели кымның сагыжынга кирип турган деп В. И. Ленинниң идеяларының өндүр-чаагайының, оларның ажылчын аңгыга кайгамчык күш-биле илерэп келген аажок улуг салдарының бадыткалы олдур»— деп Фидель Кастро үнелелдер дептеринге бижээн.

Музейге чыл бүрүне совет кижилерден аңгыда, муң хире даштыкы делегацилар барып турар.

Евгений ГОРЕЛИН.

(ПМА).

БУРУУ ШАПКАН

ДАМАСК. (СЭТА). Сирияга удур агрессияны белеткеп турары дээш АКШ-ты Сирия буруудадып турар.

Сирия Араб Республиказа удур Вашингтон администрациязының бедик албан-дужаалдыг төлээлекчилериниң сөөлгү үеде чугааларында кыжаныышкыннар — ол дээрге Сирияның иштики херектеринге кирбызы холгаарлаашкын, чурттуң бот-камгаланыр дүрүм ёзугаар эргезин кудуу көргени-дир деп, Дамаск радиозунуң дамчыткан тускай медеглелинде айыткан.

АКШ-тың өнчүк-чөңээлиг халдаашкыннарын Сирия чүгле буруу шаап турар эвес, харын агрессияга ойтур шавышкынны бээр эргелиг деп медеглелде демдеглээн. Сирияга удур Израильде болгаш АКШ-та өөскүткен өжээтен кампания хамаарышпас араб күрүнеге удур пропагандистиг халдаашкын болуп турар.

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады, биология эртемнериниң доктору, чүректиң физиология лабораториязының удуртукчузу Л. В. Розенштраух (солагай талазындан) болгаш лабораторияның улуг инженери В. Н. Чихарев оларның чүрек клеткаларынга чаа эмниң кайы хире дээштиин шинчилеп орары.

СЭТА-ның фотохроникazы.

Хамааты камгалалы

ЭКИ ТУРГУСКАН

Социалистиг Ада-чуртту камгалаарының дугайында ленинчи чагыгларны удуртулга болдурбушаан, чурттуң экономиктиг күчүзүн быжыглаары-биле болгаш хамааты камгалалын сайзырангайжыдары-биле пам, чазактың негелделериниң күүселдезинче угланган масса-политиктиг болгаш организакчы тодаргай ажылдарны Кызылдың даараныылга фабриказының партия организациязы чорудуп турар.

Бүдүрүлгениң партия организациязы (секретары В. Н. Брюханова) болгаш дирекциязы (директор Т. П. Пургина) хамааты камгалалының билиглерин ажылчыннарга өөредип, пропагандалаарынче кичээнгейни кошкатпайн, ону бедик деңнелде тургускан. Фабриканың албан-хаакчылары болгаш ажылчыннары хамааты камгалалының талазы-биле чорттунуп турар ажылдардан чугула билиглерни практикага ажыглап, массалыг хораннаашкындан камгаланырының аргаларын билип ап турар. Хамааты камгалалының сорулгаларын боттандырары-биле камгаланырынга чугула дериг-херекселдерни тыптыжып ап, ону ажытлаарын ажылчыннарга чедимчелиг өөредип турар. Эрткен чылын бүдүрүлгениң бүгү ажылчыннары болгаш удуртукчулары хамааты камгалалының элээн кал кичээлдеринге организастыг киржип турган, хамааты камгалалының долу курузун өөренип эрттирген. Аңаа кижи бүрүзүнүң тус-тус камгаланырынче болгаш бот-боттарынга камгалалдың баштайгы дузазын чедирериниң аргаларын шиңгээдиринче кичээнгейни угланып дырган. Амгы үеде кижи бүрүзү противогазтар, респираторлар, камгалал хеп болгаш тус-тузунда аптечкалар-биле бүрүн хандыртынган. Радиация-химиктиг хайгыыл кылырының чугула дериг-херекселдери-биле объект дериттинген. Хамааты камгалалының командирлери болгаш хууда составы эки белеткеттинген, олар боттарының хүлээлгелерин болгаш эргелерин эки билир. Нарын байдалга хамааты камгалалының кандыг-даа сорулгаларын күүседиринге олар белен.

Чурттакчы чоннуң камгалалының чугула аргаларының бирээзи хоорайдан кодээже чайлады көжери азы айыылдыг зонадан чайлаары болур. Партия организациязының ажылынга бүдүрүлгеде тургустунган эвакуация комиссиязы дузалажып турар. Хоорайның кайы эвакуация-чыып пунктузундан кайы сүүрже кожуп чайлаарын даараныылга фабриказының коллективи эки билир.

Бо бүдүрүлгеде хамааты камгалалының клазы деп тускай өрээл өөредилгениң көскү агитациязы-биле шиметтинген. Аңаа хамааты камгалалының талазы-биле лекциялар, беседалар болгаш диафильмнер көргүзүглери доктаамал болуп турар.

Булуңнар, стендилерге хамааты камгалалының эң эки дайынчыларының, командирлериниң дугайын бижип, чугула сүмелерни, планнарны, онаалдаларны чырыдып турар. Ол ышкаш агитхуудустар, хана парлалгазы доктаамал үнүп турар.

А. САГАЛАКОВ.

Эртем шинчилели

УЗУН НАЗЫЛААРЫНЫҢ КУРЛАВЫРЛАРЫ

Геронтология — кижиниң канчаар кырый бээриниң дугайында эртем. Амгы үеде кижилерниң ону сонуургап турарында элдепсинчиг чүве-даа чок, бойдустуң кижиге чаяап берген хөй чылдарда чурттап болурунуң курлавырлары ам-даа эчизинге чедир тодараттынмаан деп чүве чүгле эртемденнерге билдингир турар чүве эвес-тир. Бистиң чуртувуста кижилерниң назынының илейти-ле узап турарын бистер көрүп, билип турар бис.

Бир эвес революция мурнундагы Россияга кижиниң ортумак назыны дөгүп-ле 32 хар чедип турган болза амгы үеде—ССРЭ-де—70-72 хар чедип турар. Бистиң чуртувуста пенсия назылыг кижилер 1956 чылда 16 миллион турган болза, ам 49 миллион чедип турар. Чамдык республикаларда —Азербайджанда, Грузияда, Армениядa—80 хардан өрү назылыг кижилер чон аразында көскү черни ээлеп турар болгаш оларның саны улам көвүдеп орар. Совет Эвилели чоорту-ла узун назылыглар чурту болуп бар чыдар.

Ындыг болуушкун амгы үеде элээн хөй чурттарда онзагайланып турар. Бир эвес КНО-нуң чурттакчы чон килдизиниң сан-медээлерин барымдаалаар болза, 2000 чылда чоннуң ниити саны 80 хуу немежир болза, кырганнарның саны 100 хуу көвүдээр. «Пенсиялаашкын буурлы» дээр үени кижилерниң ажыл эртеринге дузалаары геронтологияның чугула сорулгаларының бирээзи, ол үеде кижи кезээде чаңчыккан ажыл-ижинден чарлып, амыдыралдың шапкын агымындан адырлы бергенин эскерип, бодунуң херек чок апарганынга, кеди чогунга муңчула бээр.

Эрткен чылдың июльда Венага болган кырыышкын айтырыының талазы-биле делегей ассамблеязы—эртемниң буянныг утланыышкыннарының бирээзи болур геронтологияның идегелдеринче болгаш сагыш човаашкыннарынче ниитиниң кичээнгей салып турарының херечизи. Шинчилелдер түңнелдерин солушканы, ассамблеяга эртем талазы-биле кагжыышкыннар геронтологияның улам хөгжүүрүнге идиг болур.

ССРЭ-ниң болгаш Украинаның Эртемнер академияларының чөвүлелдери, ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязы Күрүнениң комплекстиг шинчилел программазын ажылдап кылган, ону «Назынны узадыры» деп адаан. Ол программаны 1990 чылга чедир боттандырары, кырыышкынның кол-кол механизмин тодарадыры, назынны улам узадырының, сергелең, кадык узун назылаашкынны чедип алырының ажыктыг аргаларын ажылдап кылыры көрдүнген.

Кырыышкынның болгаш сергелең узун назылаашкынның айтырыгларын чуртта ажылдап кылып турар кара чаңгыс эртем төвү Киевте турар, ол—делегейде эң улуг төптерниң бирээзи. Ол болза, ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязының Геронтология институту-дур. Ооң 700 ажыг ажылдакчылары кырыышкын механизмин шинчилээр талазы-биле ажылдап, кижилерниң назынын узадырынга дузалап болур аргаларны тодарадып турарлар.

Кырыышкын кижилерниң «кырыдым» дей бээр үезин-даа элээн эрте, 30-35 хар үезинде эгелей бээр деп эртемденнер санап турарлар. Кижи назынының «кудургайлаар» үези оон эгелээр. Ындыг боззажок кижи бүрүзү тускай, чүгле оон будужу-биле холбашкан кырыыр темпилиг. Янзы-бүрү чылдагааннарның уржуу-биле бистер 30-40 хире чылдарны чедир чурттавайн турар бис деп чугаалап болур. Ындыг-даа болза, чурттаалганың үргүлчүлелинге медицина ам безин салдар чедирип болур апарган. Дириг амытаннарга шенелделер кылып турган, бистер оон бадыткалын чедип алган бис.

Кырыышкын үезинде мээниң хан эргилдезинге болур онзагай өскерлиишкиннерниң анализинге үндезилээш, бистиң институттуң ажылдакчылары кырып турар организмниң ажылгыр чоруунга эки салдар чедирип турар гериатриктиг чаа эм чүүлүн кылгаш, ажыглап болур кылдыр шенелделер-биле хынап каапкан. Кырыышкын—иштики чөрүшкектерлиг болуушкун, дорайтаашкынның илерелдери-биле чергелештир тургустунуп келген байдалдарга таарыштына бээр элементилер организмге тыптып келгилээр. Мээ болгаш шыңганнар, бистер оларны барык үргүлчү удаа-дараа ажыглаар болзувусса-ла, шоолуг кырывас. Шын шилиттинген профессия, күш-ажылдың угаазылыг күжениг, чогумчалыг чемненилге, соруктуг дыштаныылга, кижиниң мөзү-байдалының хевилеттиниин сайзырап турары социал байдалга болгаш өске-даа чамдык факторлар организмниң таарыштына бээр аргаларынга элээн салдар чедирип болурлар. Институт ол факторларже онза кичээнгейни салып турар. Физиологтуг болгаш эрте кырыышкын үезинде нерв системазының функционалдыг байдалының баштайгы комплекстиг клиника-физиологтуг характеристиказы чуртка бир-ле дугаарында бистиң институтка алдынган.

Сөөлгү чылдарда совет геронтологтарның боттандырган массалыг хемчеглериниң бирээзи болза, чурттуң аңгы-аңгы географтыг болгаш климаттыг зоналарынга, кижилер назы дөгүдүр чурттап турар, эвээш аарыыр, чурттаалгазының сөөлгү хүннеринге чедир ажылдап халаажыравас зоналарга 80 харлыг болгаш оон-даа улуг назылыг 40 муң кижини шинчилээни болур. Шинчилел калбак программалыг эрткен, чүгле амгы үениң узун назылыгларын болгаш оларның бурунгуларын сонуургаан эвес, оларның аъш-чеминиң, амыдырал - чурттаалгазының болгаш өске-даа чергениң айтырыглары база программага кирген турган.

Дыка хөй солун чүүлдерни билип алырынга ол шинчилелдиң түңнелдери дузалаан. Хамыктың мурнунда демдеглеп каар чүве болза, узун назылыгларның кодээ черлерде чурттап, кодээ ажыл-агыйның чымыштыг ажылдарын кылып турары дүрүмтүдүп каан чүве-биле демей болуп турар, оларның деӊ кезии таакпыны шуут тыртпайн көрбээн, хөй кезии үен-даян арагалавайн чораанныр. Оларның аразында чүгле үнүш аймаа-биле чемненир кижилер 8,4 хуу. Узун назылыгларның өг-бүлелеринде төлептиг аажы-чаң колдаан дээрзи тодараттынган.

Совет геронтология талазы-биле ылаптыг түңнелдер кылырынга чугула барымдааларны элээн арбыдады чыып алган, келир үедеги сорулгалар ылап тодараттынган. Кырыышкын айтырыгларының талазы-биле билиглерге шыырак шураашкын болурун манап турар бис.

Сергелең кырыышкынның айтырыгларын чүгле эртемденнер шиитпирлевес. Кижи бүрүзү боду болунга хөйнү кылып болур. Чурттаалганы узадырының аргалары бистиң шыгжамырывыста ындыг-ла эвээш эвес-ле болгай. Оларның аразында кол черни күш-ажыл ээлеп турар. Соруктуг, чогаадыкчы күш-ажыл. Ол болза эң-не кол болгаш шилиглиг «чадыыткал эми-дир». Шын болгаш төлептиг чурттаалга база.

Дмитрий ЧЕБОТАРЕВ,
ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязының чиңгине кежигүнү, Киевте геронтология институдунуң директору.

(ПМА).

МАРТТЫҢ КИНОЭКРАНЫ

Амгы үениң кижизи деп кымыл? Амгы үе деп чүл? Кижилер чүге чурттап чоруурул? Канчаар чурттаарыл? Чурттаалганың утказы чүдел? Бис чүү чүвеге бүзүреп болгаш өөрүп чоруур бис?

«Ажык чүрек» деп кинонуң авторларының-биле алырга: шыны-биле аас-кежиктиг болур дизе, ак сеткилдиг, кээргээчел болур, анаа-ла кээргээр эвес, харын ажыт-чажыт сеткил чокка, хууда ажык сагынмайн, хая көрүнмейн дузалаары.

...Люба бир катап садчыгашка ыглап орган уругну көрүп каан: ол чаъстыгда сандайда хеп-сыны оде берген олурган, чанында чемодан турган. Ол уруг бодунуң ырак бичии хоорайындан келген, «бужар» чүүлден дезип келген болган: ол удавас уруглуг болур. Люба демги ыглап орган уругну бажыңынга эккелгеш, ашкарып-чемгергеш, кырган-авазы-биле кады оожургадып каан. Варя оларнынга чурттай берген.

Бичии Петя төрүттүнүп келген. Ол байдал Любаның чурттаалгазын база өскертип, шак үе чедишпестеп, ооң эмчи институдунга белеткенириинге база шаптыктай берген. Ол оглун уруглар бажыңынга дужаапкаш, өске хоорайже бодунуң чурттаалгазын таарыштырып чоруй барган. Кижи бодаарга, өске кижиниң төлү Любага кандыг хамаарылгалыг боор? Ынчалза-даа ол чөптүү-биле угаап бодаан. Варяның оглун азырап алган. Люба бодунуң чурттаалгазын шиитпирлии-биле өскертипкен.

Бо кинода ак сеткилдиг чорук, сеткилдиң сагыш човангырының дугайын төөгээн. Любаның чурттаалгазы ачы-буян болгаш кара сагыштыг чорук дугайында, алыс шынныг болгаш меге аас-кежик дугайында чугаага чылдак берип турар. Чүге дизе ёзулуг аас-кежик дээрге чүгле өске кижиниң төлүн азырап аарында эвес-ле болгай. Кинону «Мосфильмге» үндүрген.

Режиссёр Сергей Герасимович Микаэлянның чогаадылгазының онзагай чүүлү — кижини хынамчалыг өөренип көөрү, кижиге онза кичээнгей. Ооң киноларында кижи өске улуска эвес, бодунга ону дүвүредип чоруур айтырыгларны салып турар: моон соңгаар канчаар чурттаарыл? Кино маадыры боду бодунга харыылаар: «арыг шынчы чурттаар... оон артканы боду чедип кээр».

Олар метрога ужуражы бергеннер. Чурттаалгазында онзагай ужуражылга болганын уруг боду безин билбээн. А оол? Оолду хөй улус чайгаар поездиден үндүр иткеш, сандайже олуруп идипкен, чүге дизе ол аажок эзирик чораан.

Вера библиотекада ажылдап турар. Ол тоолчургу тажыны манаарын шагда-ла каггаш, бүгү чурттаалгазын кижилерге бараалгаткан. Вераның биче сеткилдиин кады ажылдап турар өөрү-даа, таныыры улус-даа ыят чогу-биле ажыглаар турганнар.

Игорь чараш болгаш аажы-чаңы сиилең. Ол шагда алдарлыг спортчу болурун күзеп чораан. Ынчалза-даа ийи дугаар черден өрүлеп чадааш, улуг спортту каггаан. Ону кадайы база каапкан. Оон ынай кайнаар баарын Игорь билбес чораан.

Вера биле Игорь база катап ужуражы бергеннер. Игорь Верадан дуза дилээн. Шак ынчаар олар аразында керээ чарып алган. Каттырынчыг, ужур-утка чок болгаш күүсеттинмес-даа.

Фильмниң сценарийин Александр Иванович Васинский бижээн. А ооң бо «Бодунуң күзели-биле ынакшаан» деп бо ажылы кино кылдыр тырттырган эң баштайгы сценарийи-дир. Игорьнуң ролюнда Москвада Ленинчи комсомол аттыг театрның сураглыг актёру, комсомол шаңналының лауреады Олег Янковский. Вераның ролюнда — Күрүнениң академиктиг Биче театрының артизи Евгения Глушенко.

«Кроссворд бодаарынга ынактарга» — «Грузия-фильм» киностудиязының чаа кинозу. Бо ужуралдарлыг кинода истелге дуржулгазындан болуушкунну көргүскен.

«Мээң эжимни кым соктап тур?» деп кинода чүүлдер Москвада амгы хүннерде бооп турар.

Бир-ле бажыңга кышкы кежээ чеди чоок эжишки столга олуруп алгаш, баштак ёзу-биле төлгелеп олурганнар. Орайтай бергенде, эжишкилер бажыңнарынче тарап чоруур деп турда, эжик медээзи эгкен соонда, аажок дүвүрээл аныяк уруг кире маңнап келген. Ону сүрген улустан дезип чорууруп уруг оларга чугаалаан. Ооң эштери кемниг херек үүлгедикчилери болган. Уруг боду база ол херекке хамаарылгалыг. Ам ол улус Аляны сүрүп турар...

Бо кинону «Мосфильм» киностудияга тырттырган.

Румын режиссёр Дину Коча гайдуктарның төөгүзүнүң дугайында каш-даа кино тургускан. Ооң бир дугаар ажылы—1965 чылда тургустунган «Гайдуктар» деп фильм. База бир дидим, маадыр гайдуктарның бирээзи — Янку Жиану.

Румын байлар, ак чазак болгаш жандармнар Янкуну үптекчи, дээрбечи болгаш оор деп санап турар. Ол бөдүүн ядыы кижилерниң камгалакчызы болгаш коргуш чок, дидим, маадыр. Чоннуң човулаңын болгаш базындырыын чорууруп көргеш, Янку аас-кежиктиг, хостуг шөлээн чурттап шыдавас. Байлардан хунаап алган акшазын, эт-севин ол бөдүүн чонга үлеп бээр чораан. Жандармнар Янкуну үргүлчү сүрүп чоруур. Ынчап чораан, ол туттурган. Байлар Янкуну чүгле азып каарын бодап турар. «Янку Жиану — Гайдук» деп ук кино март төнчүзүнде үнүп эгелээр.

Горький аттыг киностудияга үндүрген «Күзелдерниң кызыгаары» деп кино — бичии суурдан Москвага келген аныяк уругнуң дугайында. Ол уруглар садынга кижизидикчилеп кирип алган.

Кинонуң маадырлары чурттаалгазында бир-ле чүвени чедип алыр сорулгалыг. Кижи бүрүзүнүң күзели кызыгаарлыг. Бирээзи быжыг өг-бүлелиг, ажылгыр-кежээ кадайлыг, эки төлевирлиг ажылдыг болуксаар. Бирээзи— хөй акшалыг ашакка дүрген барып аарын күзеп чоруур. Бирээзи — «Запорожец» садып алырын күзээн. А Вера бодунуң ынакшылын, ачы-буянын кижилерге бүрүн берген.

Бо кинолардан аңгыда мартта мындыг киноларны база көрүп болур силер: азербайджан чекистер дугайында «Соңгузу хүн дүн ортузунда», Горький аттыг киностудияга тургускан чээрби беш харлыг лейтенантының дугайында «Мен силерни манап аар мен», футбол ойнаар он беш харлыг уругнуң дугайында «Кыскыл баштыг уруг дугайында соната» дээш өске-даа.

А. АЮНОВА.
Кинопрокаттың улуг редактору.

ТАНЫТТЫНАР КЫЛДЫР

Амгы үеде пенсиялаан, Кызыл районнуң Шамбалыг суурда чурттап орар мен. Алыс чуртум Сүт-Хөлдүң Суг-Аксы ол ынаар.

Хүн бүрүде үнүп турар республика солуннарын үргүлчү номчуп, аргалыг-ла болза, чаңгыс-даа номер эрттирбейн номчуур мен. «Шын» солунга неделя санында үнүп турар «Аяк чайны аартап ора» деп рубрика адаанда материалдар болгаш республиканың ажыл-амыдыралын чырыткан чүүлдерни улуг сонуургал-биле номчуур-дур мен.

Чамдыкта солуннарны номчуп олурарга мактадып, азы шүгүмчүледип-даа турар кижилер билдинмейн, таныттынмайн баргылаар-дыр. Чижээ, бо чылдың январь 9-та үнген «Шында» Чөөн-Хемчик районнуң Суг-Аксы суурдан О. Чаңоолдуң «Аалчылар үзүлбес» деп эгелиг информациязында активчилерни Ш. Ондар, М. Салчак, К. Ховалыг, Д. Ондар дээш оон-даа өске бижээнинден оларны кымнарыл ол деп кижинин билип, таныыры берге чорду.

Бир-тээ, Ондар, Моңгуш, Хертек, Ховалыг, Чооду, Саая дээш ол дег өске-даа ындыг дөмей фамилиялар көвей болганда, солунга кижилерни бижип турган таварылгада Караоол Ондар, Екатерина Хертек дээн чижектиг, ады-биле кады чала бижизе билдингир ышкаш.

Номчукчуларга билдингир, чедингир болуру-биле солуннар, радио, телевидение редакцияларынче материалдар бижиирде авторлар кижилерниң атташ фамилиязын салырда адын долу бижиири күзенчиг-дир.

Д. ТАСПАЯК.

телевидение

МАРТ 3-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Горнистер, харыылаңар!» 9.40 — «Революцияның ыраажызы». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 10.55 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер. 11.30 — Телемедээлер. 11.35 — 15.00 — Чапсар. 15.00—Телемедээлер. 15.20 — «Рогун — үшкү арып. Апыяктар тудуу». Документалдыг телефильм. 15.50 — Поэзия. 16.15 — Чоннуң аялгалары. 16.30 — Хөглүг старттар. 17.15 — «Шыдыраа школазы». Ак терге. Делегей мастери Л. С. Белавенец дамчыдылганы эрттирер. 18.00 — Миллионнарның ленинчи университеди. Кижини кижизидеринге педагогтуң ролю. 18.30 — «Чурук бүрүзүнде — хүн». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00— 19.15 — Чапсар. 19.15 — Футболга Европа чемпионнарының кубогу. «Динамо» (Киев) — «Гамбург» (ГФР). Тбилисиден дамчыдылга. Чапсарда.—«Кадык болуруң күзээнизе». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Хунааттырган төрээн чурт». Документалдыг телефильм. 22.35 — 22.50 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.30 — География. 8-ки класс. Ыраккы Чөөн чүк. 13.00 — Авам школазы. 13.30 —Астрономия. 10-гу класс. Сылдыстар. 14.00 — «Аты-баты, солдаттар чоруп орган». Бижимелдиг уран-чечен телефильм. 15.25— «Кичээлче орук» ССРЭ-ниң улустуң башкызы Я. Я. Вилман дугайында телеочерк. 15.55 — Медээлер. 16.00—18.15 — Чапсар. 18.15 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Ойнааракtar фильми. 19.00 — «Делегей байдалының допчулалы». 19.10 — Телемедээлер. 19.20 — Чарлалдар, рекламалар. 19.30 — Телевидение болгаш радиодамчыдылга талазы-биле Тыва АССР-ниң күрүне комитединиң симфониялыг оркестриниң эстрада бөлүүнүң концерти.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Аренага эң-не баштай». Мультфильм. 20.15— РСФСР-ниң алдарлыг артизи О. Воронецтиң болгаш Н. Осипов аттыг күрүнениң орус улустуң академиктиг оркестриниң концерти. Дирижер — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Н. Калинин. 20.50 — Аралдарның маңы. Документалдыг фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — — «Орай уруг». Уран-чечен телефильм. 22.40 — Р. Шуман. «Үш романс». ССРЭ-ниң улустуң артизи Д. Шафран күүседир (виолончель). 23.00 — Футболга ССРЭ кубогу. 00.45 — 01.00 — Суг полозунга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Алма-Ата) — ЦСКА (ВМФ). Олимпийжи спорт комплекизинден дамчыдылга.

НОМЧУКЧУЛАРЫНГА

«Коммунизмче орук» совхозтуң Культура бажыңынга ол хүн номчукчулар хөйү-биле чыглып келгеннер. Оларның мурнунга чүве чугаалап, чогаадыкчы отчёдун бээри-биле республиканың алдарлыг чогаалчызы К. Кудажы чедип келген. Библиотекарь Чыпсын Чечек чогаалчының ажылы-биле номчукчуларны таныштырган. Кызыл-Эник Кыргысович Тываның чогаалчыларының мурнунда сорулгаларга доктаап, номчукчуларның хөй санныг айтырыгларынга харыылаан.

К. ХОВАЛЫГ.
Өвүр район.

«ХҮНЧҮГЕШ» УРУГЛАРЫ

Ишкин суурнуң «Хүнчүгеш» уруглар садында малчыннарның уруглары өзүп доруккан. Оларны школага өөренириинге белеткеп, өөредип турар. Кижизидикчи башкылар Лидия Ондар, Зоя Ооржак онаашкан ажылынга кызымак. Чоокта чаа белеткел бөлүүнүң уруглары ада-иелеринге концерт көргүскен. Уруглар ырлап-даа, танцылап-даа, шүлүктеп-даа турда, чаптанчыг чараш. Уруглар садынга культурлуг чараш аажы-чаңга болгаш өске-даа билиглерге олар өөренип ап турарлар.

О. МОНГУШ.
Чөөн-Хемчик район.

Эмчиниң сүмези

ТААКПЫЛААРЫН КААРДА...

Каш чыл бурунгаар чүве. Шөлээлеп чораш школачы эжим Б. Георгийге ужуражы бердим. Ооң-биле хөй чыл көрүшпээн бис. Баштай эжимни тапываан мен, а оон элээн болганда танааш, кайгай бердим. Георгий школага спорттан адырылбас кижи. Чиик атлетикага разрядтыг-даа турду. Оон кадыы, дүрзү-хевири болгаш чиик кылаштаары кижиге алаарганчыг-даа.

Бо удаада көөрүмге, ооң арны тырышкактарлыг, артында арган, бодунуң назынындан оранчок улуг көзүлдү. Аңаа чоокшулап чеде бээримге, каттырбышаан, айтырыг-даа мынавайн: «Кайгаап боор сен. Кадыым баксыраан. Улуг хырында өюлгаш аарыы тывылган. Ооң кадында өкпе дегдириишкини база хоочураан...»—деп чугаалааш, харлыккыже чөдүрдү.

Дөрт класска Георгий адазындан чаштыңын таакпылаар турган. Ол бак чаңчылдап ооң уштуунуп чадааны бо. Тырткан таакпызының ыжы улуг-хырының иштин хоранчап турганындан өюлган тывылганын кезер эмчи сагындырып, база катап сүмелээрге, ооң соонда ол таакпызын каггаан.

Таакпының чедирип турар хоразы улуг. Таакпылаар кижилерниң назыны кыска. Хүнде ийи хап сигарет тыртар 25 харлыг кижиниң назыны 8 хар кызырлыр. Хандамырлар болгаш чүрек аарыглыг кижилерниң 70 хуузу, ижин-шөйүндүзүнде өюлганныг улустуң 98 хуузу өлүмге таваржып турар. Таакпының ужурундан, буттарының хан-дамырлары чыырлыр. Ооң уламындан кестирер ужурга таваржыр.

Таакпылаарын амгы үениң модазы, онза аянны көргүзүп турар чүүл деп чамдык оолдар, кыстарның бодай бээри канчап-даа таарышпас. Чамдык семис мага-боттуг кижилер, арып алыры-биле таакпылай берген боор. Ол дээрге соора билиишкин-дир. Таакпыда никотин дээр хоран бар. Ол хоран мага-ботка биохимиктиг ажыл-чорудулганы баксырадып турар.

Таакпылаарын «Табекс», «Лобесил», «Анабазин» дээн чергелиг эмнерни ажыглап турган, каап ап болур. Ону каарда нерв системазы оожум байдалга турда чорудар. Ылангыя шөлээ үези дыка таарымчалыг. Чүрек, хан-дамыр, нерв системазы аарыг, 60 хардан өрү назылыг улус тыртар таакпының санын хүнде эвээжедип тургаш, чоорту каап боор. Курс эмнээшкинни 7-10 хонукта чорудар. Эмчиниң хыналдазы-биле шак ынчаар эмнеп болур.

А. БЕССПРОЗВАННЫХ,
психиатр-эмчи.

«Бодунуң күзели-биле ынакшаан» деп чаа кино республиканың киноэкраннарынга удавас үнүп эгелээр.

1983 чылдың март 4-те (пятница) кежээкиниң 19 шакта Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга «ССРЭ-ниң делегей байдалы» деп темага лекция болур. Лекцияны РСФСР-ниң «Билиг» ниитилелиниң штаттыг лектору Аркадий Федорович Бурцев кылыр.

Лекцияже абонементилер ёзугаар кирер. Аңаа баар билеттерни ниитилелдиң хоорай организациязында садып турар. Телефон № 2-21-35.

КИНО

МАРТ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Күзел-биле ынакшыл» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Аладдинниң хуулгаазынныг колдузу» 9.15, 13.35, «Үшкү бөмбүрзектиң чажыды» 10.55, «Бир-ле черде сыгырга ыглаан» 15.05, 16.55, 18.45, 20.35 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тамы» 15.00, 20.00, «Аалдагалдар неделязы» 17.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Резидентиниң ээп келгени» 17.00, 20.00 шактарда.

агаар

Бөгүн республикага шокар булуттаар. Хадывас, салгынаар.

Дүне 29—34 градус, хүндүс 12—17 градус, чамдык черлерге 2—7 градус соор.

Кызылга эдир булуттаар. Хаттың секундада дүргени 2—7 метр чедер. Дүне 31—33 градус, хүндүс 14—16 градус соор.

Чылдаже чалап тур

Кызылда ДОСААФ-тың каттышкан техниктиг школазы «А», «В», «С» категорияның чолаачыларының, машинакчы-секретарьларның, а ол ышкаш чолаачыларның мергежилин бедидериниң кежээки курстарынга чылданы чалап тур.

Кичээлдер 1983 чылдың март 15-те эгелээр.

Айтырыг тургузар адрези: Кызыл. Интернациональная 49, телефоннар №№ 2-25-28, 2-27-75, хүннүн-не 8 шактан 22 шакка чедир, субботада болгаш воскресеньеде—9-тан 16 шакка чедир.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000
667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3
Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийлиг амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, өөредиг ажыл-агыйы килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 436.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС — 01398